

UTJECAJ KRIZE NA TRŽIŠTE NEŽIVOTNIH OSIGURANJA U SREDNJOJ I ISTOČNOJ EUROPI

Buljan, Eni

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:809220>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)





**SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**UTJECAJ KRIZE NA TRŽIŠTE NEŽIVOTNIH
OSIGURANJA U SREDNJOJ I ISTOČNOJ
EUROPI**

**Mentor:
Prof.dr.sc. Marijana Ćurak**

**Studentica:
Eni Buljan**

Split, kolovoz 2016.

SADRŽAJ:

1. UVOD	3
1.1. Problem istraživanja	3
1.2. Predmet istraživanja	4
1.3. Istraživačke hipoteze	4
1.4. Ciljevi istraživanja.....	5
1.5. Metode istraživanja	6
1.6. Doprinos istraživanja	6
1.7. Struktura diplomskog rada	7
2. FINACIJSKE KRIZE	8
2.1. Pojam i vrste financijskih kriza	8
2.1.1. Bankarska kriza	9
2.1.2. Dužnička kriza.....	10
2.1.3. Valutna kriza	11
2.1.4. Krize i špekulativni mjehuri	12
2.2. Uzroci financijskih kriza	13
2.2.1. Porast kamatnih stopa.....	13
2.2.2. Povećanje nesigurnosti	14
2.2.3. Učinci tržišta imovine na bilance	14
2.2.4. Problemi u bankarskom sektoru	14
2.3. Financijska kriza 2007. godine	15
2.4. Posljedice financijske krize u Hrvatskoj	16
2.4.1. Izravna strana ulaganja u Hrvatskoj	18
2.4.2. BDP i nezaposlenost.....	18
2.4.3. Stanje u financijskom sektoru	20
3. TRŽIŠTE NEŽIVOTNIH OSIGURANJA	23
3.1. Značajke neživotnih osiguranja	23
3.2. Vrste neživotnih osiguranja	24
3.2.1. Transportna osiguranja	25
3.2.2. Osiguranje imovine u užem smislu	26
3.2.3. Osiguranje od odgovornosti	29
3.2.4. Kreditno osiguranje	29
3.2.5. Osiguranja osoba u sferi neživotnih osiguranja.....	30

3.2.6. Obvezna osiguranja u prometu	32
3.3. Društva za osiguranje i neživotna osiguranja	33
3.4. Kanali distribucije neživotnih osiguranja	34
3.4.1. Izravna prodaja	34
3.4.2. Posrednički kanali	35
3.4.3. Bankoosiguranje	36
3.5. Determinante potražnje za neživotnim osiguranjima	38
4. TRŽIŠTE NEŽIVOTNIH OSIGURANJA U SREDNJOJ I ISTOČNOJ EUROPI	40
4.1. Analiza razvijenosti tržišta neživotnih osiguranja	40
4.2. Struktura neživotnih osiguranja	43
5. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE UTJECAJA KRIZE NA TRŽIŠTE NEŽIVOTNIH OSIGURANJA U ODABRANIM ZEMLJAMA.....	47
5.1. Podaci i metodologija istraživanja	47
5.2. Analiza rezultata istraživanja.....	50
5.2.1. Utjecaj financijske krize na premije neživotnih osiguranja.....	55
5.2.2. Utjecaj financijske krize na strukturu neživotnih osiguranja	57
6. ZAKLJUČAK.....	62
SAŽETAK.....	63
SUMMARY.....	63
LITERATURA	64
POPIS TABLICA	68
POPIS GRAFOVA	68
POPIS SLIKA.....	69

1. UVOD

1.1. Problem istraživanja

Financijske krize su praktički konstanta u cjelokupnoj ekonomskoj povijesti. Iako su se nekada glavni uzroci kriza tražili u makroekonomskim aspektima, kao što su primjerice neadekvatna gospodarska politika, problemi u razvoju i izvozu, fiskalni deficiti i ostali razlozi, u posljednje se vrijeme ipak sve više uzroci traže na mikroekonomskoj razini, kao što je neadekvatna kontrola u bankama, koncentracija kredita, nekompetentan menadžment i ostali razlozi koji mogu generirati gubitke. Brojna iskustva ukazuju na visoke troškove rješavanja kriza, jer je upravljanje krizama jedan od najtežih zadataka, bez generalnih i općeprihvaćenih recepata i rješenja.

Zadnja svjetska financijska kriza pojavila se 2007. godine u SAD-u. Prva posljedica bila je vidljiva u padu cijena nekretnina budući da kreditori nisu bili u mogućnosti naplatiti svoja potraživanja. Zajmodavci su podcijenili značaj kvalitete osiguranja kredita, plasirajući kredite bez adekvatnog osiguranja, čime su se kreditori našli u gubitku. Najviše su pogođene banke, potom brojni investicijski fondovi te manji pojedinačni ulagači. Širenjem financijske krize gubici su bili sve veći i zahvaćali su sve veći broj sudionika na financijskom tržištu. Pokazalo se da problem ima sustavni karakter, stoga se kriza postupno počela prelijevati s financijskog na realni sektor.

Problemom utjecaja financijske krize na gospodarstvo zemalja bavili su se mnogi autori. Jakovčević je u svom istraživanju objavljenom u počecima krize naveo da će kriza imati utjecaj na sektor osiguranja budući da je došlo do pada gospodarstva i posljedično su se očekivali pad potražnje za osiguranjem, kao i problemi likvidnosti društava za osiguranje.¹

Istraživanjem OECD-a sektor osiguranja u najvećem broju zemalja OECD-a (njih 31) pokazao je snažnu otpornost na krizu i nije došlo do prevelikih problema, prije svega otpuštanja ljudi, značajnijeg smanjenja ugovorene premije osiguranja i pada broja društava za osiguranje.²

¹ Jakovčević, D. (2009): Utjecaj krize na hrvatski osigurateljni sektor, [Internet], raspoloživo na: <http://web.efzg.hr/dok/fin/mmihelja/RRIF%20utjecaj%20krize%20na%20hrvatski%20osigurateljni%20sektor.pdf>, [24.03.2014.].

² OECD (2011): The Impact of the Financial Crisis on the Insurance Sector and Policy Responses. Policy Issues in Insurance, No. 13, OECD Publishing, [Internet], raspoloživo na: <http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and->

Kočović et al. istražili su strukturu imovine životnih i neživotnih društava za osiguranje u SAD-u, Japanu i Europi te su napravili usporedbu sa strukturom imovine društava za osiguranje u Srbiji. Utvrdili su da je kretanje relativno slično i da je prije krize bio značajan udio kratkoročnih financijskih instrumenata (trezorskih zapisa) u imovini te dionica (više od 60% imovine), dok se nakon krize mijenja situacija te se udio kratkoročnih financijskih instrumenata i dionica u ukupnoj imovini smanjuje, a raste udio dugoročnih financijskih instrumenata (obveznice).³

Postoji relativno mali broj istraživanja koji se bave analizom utjecaja krize na samo tržište neživotnih osiguranja, posebice u zemljama srednje i istočne Europe.

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu je utjecaj financijske i gospodarske krize na tržište neživotnih osiguranja u srednjoj i istočnoj Europi. Analizom će biti obuhvaćena tržišta osiguranja u Hrvatskoj, Sloveniji, Mađarskoj, Češkoj, Slovačkoj, Estoniji, Latviji, Litvi, Poljskoj, Bugarskoj i Rumunjskoj. Zemlje su u uzorak odabrane po regionalnom kriteriju, kriteriju članstva u Europskoj uniji te pripadnosti zemljama koje su prošle kroz proces tranzicije. Analizirat će se podaci za razdoblje od 2002. do 2014. godine, tako da će se moći dati prikaz stanja prije i nakon pojave financijske i gospodarske krize. Uz krizu, analizom će se obuhvatiti i ostali čimbenici koji utječu na tržište neživotnih osiguranja.

1.3. Istraživačke hipoteze

U ovome radu će se postaviti 2 glavne hipoteze. Prva glavna hipoteza odnosi se na utjecaj financijske i gospodarske krize na tržište neživotnih osiguranja u odabranim zemljama i glasi:

H1: Financijska i gospodarska kriza negativno su utjecale na tržište neživotnih osiguranja

Izravni učinci ove krize ostavili su duboke posljedice na zemlje koje najviše sudjeluju u međunarodnim tokovima kapitala i međunarodnoj trgovini. Isto tako, zemlje u razvoju i

investment/the-impact-of-the-financial-crisis-on-the-insurance-sector-and-policy-responses_9789264092211-en;jsessionid=3hrnhpgel0k20.delta, [14.03.2014.].

³ Kočović, J., Kočović M. & Jovović, M. (2013): Impact of Global Financial Crisis on Insurance Industry in Selected Western Balkan Countries, poglavlje 36 u European Integration Process in Western Balkan Countries, 2012, vol. 1, pp 708-725, Institute of Economic Sciences, [Internet], raspoloživo na: http://www.ien.bg.ac.rs/images/stories/download/eurointprocess_ch36.pdf, [12.03.2014.].

tranzicijske zemlje osjećaju neizravne učinke krize po financijski sektor, koji se manifestiraju kroz pad likvidnosti i usporavanje gospodarske aktivnosti. Naravno, takvi razorni učinci neminovno su se morali odraziti i na tržište osiguranja, odnosno na razinu ugovorene premije osiguranja, kako za životna, tako i za neživotna osiguranja.

H2: Financijska i gospodarska kriza dovele su do promjene u važnosti pojedinih vrsta neživotnih osiguranja

Osiguranje od automobilske odgovornosti ima najveći udio u neživotnim osiguranjima budući da je zakonom obvezno, a također veliki dio udjela se odnosi na osiguranje imovine te na zdravstveno osiguranje.

Temeljem dostupnih podataka pokušati će se dokazati da je pojavom financijske i gospodarske krize došlo do promjene u važnosti pojedinih vrsta neživotnih osiguranja. Kao razlog tome može se navesti pad BDP-a, povećanje nezaposlenosti te općenito pad kupovne moći stanovništva. Sve te činjenice utjecale su na svijest ljudi da transferiraju rizik i ugovaraju uglavnom one tipove osiguranja koja su im nužna te ona koja su zakonom propisana. Dobar primjer za istaknuti je veliki pad prodaje automobila, jer je na tom području velika kriza i automobili se prodaju na znatno nižim razinama nego u godinama prije krize. Isto tako, promijenila se i svijest ljudi te se sve manje kupuju novi automobili.

1.4. Ciljevi istraživanja

Glavni cilj ovog diplomskog rada proizlazi iz navedenog problema i predmeta istraživanja, a temelji se na iznesenim dvjema hipotezama. Tako će se u radu analizirati utjecaj financijske i gospodarske krize na tržište neživotnih osiguranja te sami trendovi koji se pojavljuju na tržištu i usporedba tih trendova s trendovima prije pojave krize.

Cilj rada je istražiti kretanje najvažnijih pokazatelja tržišta neživotnih osiguranja u zemljama srednje i istočne Europe u proteklom trinaestogodišnjem razdoblju te kroz pregledan prikaz njihovih karakteristika povezati utjecaj financijske i gospodarske krize na predmetno tržište. Cilj istraživanja je i analiza razvijenosti tržišta neživotnih osiguranja u odabranim zemljama te usporedba s ostalim zemljama Europske unije.

1.5. Metode istraživanja

Za teorijski dio rada koristit će se sljedeće metode istraživanja:

- induktivna metoda – metoda u kojoj opći zaključak nastaje na temelju pojedinačnih činjenica;
- deduktivna metoda – metoda uz pomoć koje se iz općih stavova dolazi do pojedinačnih stavova;
- metoda analize – raščlamba složenih pojmova na jednostavnije elemente;
- metoda sinteze – spajanje jednostavnih zaključaka u složenije zaključke;
- metoda klasifikacije – podjela općeg značenja pojma na njegove pojedinačne dijelove;
- metoda deskripcije - način opisivanja procesa i činjenica bez znanstvenog pristupa i dokazivanja;
- komparativna metoda – metoda za usporedbu sličnosti i razlika istih ili srodnih saznanja, činjenica i odnosa;
- metoda kompilacije – postupak sekundarnog prikupljanja podataka.

Kod empirijskog dijela rada podaci će se prikupljati pomoću Desk Research metode, dakle prikupljati će se već postojeći, ranije prikupljeni podaci. Izvori za te eksterne podatke će biti baze podataka o tržištu osiguranja za zemlje srednje i istočne Europe. Koristit će se panel analiza. U svrhu preglednosti i lakše usporedivosti, podaci će prikazati i sintetizirati kroz tablične i grafičke prikaze.

1.6. Doprinos istraživanja

Najvažniji doprinos istraživanja je usmjeren na analizu kretanja na tržištu neživotnih osiguranja u zemljama srednje i istočne Europe u trinaestogodišnjem razdoblju, s naglaskom na pokazatelje prije i poslije financijske krize, koja se pojavila 2007. godine, a vrhunac doživjela u 2008. godini.

Ovo istraživanje će dati doprinos u specifičnom području tržišta osiguranja tj. tržištu neživotnih osiguranja budući da su se mnogi autori uglavnom bavili tržištem osiguranja u cjelini i nije bilo sustavnog istraživanja isključivo tržišta neživotnog osiguranja.

Doprinos ovog rada je i predodžba statistički obrađenih podataka zainteresiranim korisnicima koji se odnose na podatke i pokazatelje poslovanja društava za osiguranje u odabranim zemljama.

1.7. Struktura diplomskog rada

Rad je podijeljen na šest poglavlja zajedno s uvodom i zaključkom, a njegov sadržaj je objašnjen u nastavku.

U drugom poglavlju definirati će se pojam, vrste i uzroci financijskih kriza te će se opisati posljednja financijska kriza, budući da se u ovom radu analizira njezin utjecaj na tržište neživotnih osiguranja.

U trećem poglavlju prikazati će se obilježja i klasifikacija neživotnih osiguranja, njihov značaj za društva za osiguranje, vrste posrednika te determinante potražnje za neživotnim osiguranjima.

U četvrtom poglavlju analizirat će se razvijenost tržišta neživotnih osiguranja u srednjoj i istočnoj Europi te će se usporediti s ostalim zemljama Europske unije.

U petom poglavlju će se iznijeti pregled empirijskog istraživanja utjecaja krize na tržište neživotnih osiguranja u odabranim zemljama srednje i istočne Europe za razdoblje od 2002. do 2014. godine. Na taj način će se potvrditi ili odbaciti postavljene hipoteze istraživanja. U završnom dijelu rada prikazati će se zaključak cjelokupnog istraživanja.

2. FINANCIJSKE KRIZE

2.1. Pojam i vrste financijskih kriza

Financijska kriza je oštro, kratko i ultracikličko pogoršanje svih ili većine financijskih indikatora: kamatnih stopa, cijena dionica, nekretnina i zemljišta, što rezultira komercijalnom nesolventnošću i stečajevima financijskih institucija.⁴

Od početka 20. stoljeća nastupile su brojne financijske krize manjih i većih razmjera, a raširenosti kriza doprinijela je i globalizacija svjetskih gospodarskih kretanja. Globalnom financijskom krizom se smatra situacija kada su krizom zahvaćene one zemlje koje imaju značajan utjecaj na svjetski BDP, ili je kriza utjecala na jedan ili više svjetskih financijskih centara.

Uzrok financijske krize je tzv. „pozitivan šok“ na tržištu koji može nastati kao posljedica: liberalizacije financijskog tržišta, monetarne i fiskalne ekspanzije, prevelikog optimizma na tržištu itd. Sve to dovodi do rasta cijena nekretnina i druge imovine, povećanog zaduživanja zbog sniženih kreditnih kriterija i nižih kamatnih stopa što na kraju rezultira prekomjernom akumulacijom duga, nerealnim rastom cijena, špekulacijom te nastaje „negativan šok“. Posljedično ovome dolazi do kraha financijskog tržišta i propadanja financijskih institucija te dolazi do lančane reakcije koja utječe na propast drugih tržišta i velikog broja poduzeća (smanjenje solventnosti).

Razlikujemo sljedeće vrste financijskih kriza:

- Bankarska kriza
- Dužnička kriza
- Valutna kriza⁵
- Krize vezane uz špekulativne mjehure.

⁴ Goldsmith, R. W. (1982): Comment' on Hyman P Minsky's The Financial Instability Hypothesis: Capitalists Processes and the Behaviour of the Economy. Kindleberger and Laffargue, eds., Financial Crises, str. 42.

⁵ Babić, A., Babić, M. (2008): Međunarodna ekonomija: 7. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Sigma savjetovanja, Zagreb, str. 486.

2.1.1. Bankarska kriza

Bankarska kriza odnosi se na nesolventnost banaka koja može dovesti do sloma bankarskog i financijskog sektora. Do nesolventnosti banaka može doći kao posljedica „navale“ štediša na banke (veći izdaci za pasivnu kamatu), porast nerealiziranih potraživanja banaka što može rezultirati zatvaranjem i propadanjem banaka.

Kod valutnih kriza izračunom indeksa pritiska na deviznom tržištu može se utvrditi krizni događaj, dok to nije jednostavno kod bankarske krize zbog asimetričnih informacija i nedostupnosti stvarnih podataka o gubicima po plasmanima.⁶

Kako su rijetki pojedinačni slučajevi bankarskih kriza, zbog bliske povezanosti bankarskog sektora, ona za posljedicu ima stvaranje panike na tržištu i jačanje nepovjerenja prema bankama.

Uzroke bankarskih kriza možemo podijeliti na:

- *Makroekonomske uzroke* (niska stopa rasta BDP-a, visoke kamatne stope, visoka stopa inflacije, prebrza liberalizacija financijskog tržišta, osjetljivost financijskog sustava na nagli odljev sredstava, nedostaci regulative)
- *Mikroekonomske uzroke* (neusklađenost aktive i pasive banaka čime se banka izaže tržišnim rizicima, loši potezi menadžmenta, prijevare (operativni rizici), slaba kvaliteta aktive koja se javlja uslijed nedovoljne diverzifikacije kreditnog portfelja i neadekvatne kreditne politike).⁷

Propadanje banaka ima značajne posljedice i na javni sektor, pa tako država ima obvezu isplate osiguranja depozita do visine od 100.000,00 EUR-a po klijentu. Kod zemalja koje su prošle proces tranzicije glavni uzroci nesolventnosti banaka su veliki iznosi loših plasmana nasljeđenih iz doba centralističkog načina upravljanja gospodarstvom. Tada se banke u svom poslovanju nisu vodile tržišnim smjernicama, a problem slabe kontrole kvalitete aktive i adekvatnosti kapitala provlači se i danas.⁸

⁶ Ahec-Šonje, A. (2002): Analiza osjetljivosti bankarskog sustava – primjena “signalne” metode, EKONOMSKI PREGLED, 53 (9-10) 807-848, str. 810.

⁷ Prga, I. (2006): Stabilnost hrvatskog bankarskog sustava: Jesu li bankovne krize prošlost?, EKONOMIJA/ECONOMICS, 13 (1), str. 144 - 147.

⁸ Miletić, I. (2009): Makroekonomski i mikroekonomski uzroci nestabilnosti banaka, Ekonomska istraživanja, Vol. 22, str. 47 - 59.

2.1.2. Dužnička kriza

Dužnička kriza označava situaciju kada država nije u mogućnosti vraćati glavnice i kamate na zajmove u dogovorenom roku. Uzroci dužničke krize su mnogobrojni, a među njima se ističu:

- Visoka zaduženost
- Valutna osjetljivost
- Smanjenje razine investicija
- Povećanje duga u svrhu podmirenja financijskih tokova te nedovoljan prihod sredstava u državni proračun što za posljedicu ima nedostatak sredstava za servisiranje duga.

Nemogućnost države u servisiranju svojih obveza za posljedicu ima dodatno zaduživanje ili reprogramiranje duga po nepovoljnijim uvjetima (povećanje kamatnih stopa). Također, dolazi i do nepovjerljivosti i nesigurnosti investitora zainteresiranih za ulaganje (te samim time i gubitak potencijalnog prihoda za proračun). Smanjuje se i mogućnost posudbe na tržištu kapitala zbog povećanog rizika te također dolazi i do pada vrijednosti obveznica zbog rasta rizika.

U pravilu uslijed javljanja dužničke krize uvijek dolazi do reprogramiranja duga i novog zaduživanja u svrhu ostvarenja likvidnosti te se olakšava otplata glavnice i kamata. Međutim, kako se nemogućnost servisiranja dugovanja ne bi ponovila, država mora utjecati na jačanje poduzetničke klime, te rasta proizvodnje kao i povratak sigurne atmosfere i lakšeg omogućavanja investicija u svrhu povećanja prihoda.

Nakon puknuća balona na američkom tržištu nekretnina i europske dužničke krize nastale uglavnom zbog insolventnosti Grčke, u globalnom gospodarstvu nastati će nova dužnička kriza prema pisanju britanskog poslovnog tjednika "The Economist". Zemlje su podijeljene u tri skupine ugroženih. Prvu skupinu čine zemlje koje imaju novca da pomažu prezaduženima (npr. Singapur, Kina) no doći će do usporavanja gospodarstva. Druga skupina se sastoji od zemalja koje imaju dugove u stranoj valuti i deficite na tekućem računu stoga nemaju sredstava za pomoć prezaduženim tvrtkama (npr. Turska). U trećoj skupini su zemlje u razvoju koje neće biti snažno pogođene.⁹

⁹ The Economist (2015): The Chronicles of Debt (14th – 20th November 2015), [Internet], raspoloživo na: <http://hr.n1info.com/a86819/Biznis/Globalnom-gospodarstvu-prijeti-nova-duznicka-kriza.html> i na <http://www.economist.com/news/briefing/21678215-world-entering-third-stage-rolling-debt-crisis-time-centred-emerging>, [01.12.2015.].

2.1.3. Valutna kriza

Valutnom krizom definira se devalvacija domaće valute u kratkom razdoblju. Kriza nastaje zbog nemogućnosti održavanja tečaja te se primarno pojavljuje u onim državama koji imaju strogo kontrolirani tečajni režim. Nepovoljno kretanje fundamentalnih varijabli izaziva poremećaje unutarnje ravnoteže, a to se odražava i na vanjsku, stoga dolazi do precijenjenosti valute. Središnja banka u skladu s dostupnim međunarodnim rezervama brani fiksni paritet i zadovoljava potrebu za devizama. Zemlje s fleksibilnim tečajem ne mogu doći do situacije valutne krize jer sve promjene odmah utječu na promjenu tečaja. Kriterij kojim se definira valutni slom je da je godišnja stopa deprecijacije u odnosu na „sidrenu“ valutu (euro, dolar...) najmanje 15%.

Uzroci pojave valutne krize su vezani uz sve veću globalizaciju i mobilnost kapitala na tržištu, provođenje neadekvatnih makroekonomskih mjera kao i širenje novih tržišta uz slabljenje monetarnog sustava.

Također, uz poduzimanja potrebnih mjera (obrana fiksnog pariteta, devalvacija/fluktuacija valute) u slučaju pojave valutne krize, moguće je provoditi i preventivne mjere kako bi se spriječila ili barem ublažila njena pojava. Pod preventivnim mjerama podrazumijeva se uporaba kapitalnih mjera na kretanja kapitala, vođenje odgovorne i transparentne makroekonomske politike, pojačan nadzor na financijskom tržištu te pristup monetarnoj uniji sa zajedničkom politikom.¹⁰

Postoje tri modela kojima se objašnjavaju valutne krize, te se dijele na tri generacije:

1. Model špekulativnog napada – prva generacija
2. Model klauzule izlaska – druga generacija
3. Model treće generacije – nastaje nakon azijske i meksičke krize.¹¹

Model špekulativnog napada definira valutnu krizu kao posljedicu špekulativnog napada na nacionalnu valutu što za posljedicu ima promjenu tečaja. Uzrok krize se temelji u ekspanzivnoj fiskalnoj i monetarnoj politici što rezultira povećanjem potražnje za nacionalnom valutom. U svrhu održavanja tečaja dolazi do prodaje međunarodnih deviznih rezervi koje se naglo troše, što ostavlja prostora za špekulativne udare koji uvode zemlju u

¹⁰ Babić, A., Babić, M.: op. cit., str. 487 - 488.

¹¹ Krznar, I. (2004): Valutna kriza: Teorija i praksa s primjenom na Hrvatsku, Hrvatska narodna banka, Zagreb, str. 2 - 3.

valutnu krizu. Špekulanti u tom trenutku prodaju domaću valutu te kupuju stranu zbog predviđanja pada tečaja, te nastupa devalvacija nacionalne valute.

Model klauzule izlaska se razlikuje u odnosu na model prve generacije u tome što smatra da država nema pasivnu ulogu. Druga generacija uvodi tzv. efekt očekivanja te napad na nacionalnu valutu ovisi o očekivanjima špekulanata o održivosti tečaja. Ukoliko smatraju da neće doći do promjena tečaja zbog posljedica prekomjerne prodaje deviznih rezervi, neće napadati domaću valutu i izazvati devalvaciju. Ukoliko pak uvide naznaku mogućnosti slabljenja valute, špekulanti će mijenjati valutu i izazvati devalvaciju nacionalne valute.

Ključ ovoga modela je u tome da država kao nositelj ekonomske politike procjenjuje koje su koristi i koji su troškovi održavanja fiksnog tečaja. Kada troškovi održavanja tečaja postane veći od troškova napuštanja tečaja, država prestaje braniti tečaj te dolazi do napada na valutu.

Model treće generacije definiranja valutne krize nastao je nakon azijske i meksičke krize. Njime se definiraju dodatni uzroci nastanka valutne krize. Ti uzroci su:

- Sindrom prevelikog inozemnog zaduživanja uz neadekvatan nadzor, moralni hazard, asimetrične informacije
- Efekt krda – menadžere i bankare prilikom upravljanja portfeljima na temelju dijela podataka hvata panika te prodaju domaću valutu za stranu
- Efekt zaraze – istovremeni šok u više zemalja koji se prenosi putem trgovinskih veza, npr. propast jedne banke dovodi do panike među štedišama te dolazi do povlačenja depozita i napada na valutu.¹²

2.1.4. Krize i špekulativni mjehuri

Krize vezane uz špekulativne mjehure predstavljaju trgovanje određenom imovinom u velikim količinama, i to po cijenama koje su veće od njene stvarne vrijednosti. Cijene imovine se određuju na temelju nevjerodostojnih i nedosljednih informacija o budućim kretanjima. Ove vrste kriza se najčešće pojavljuju na tržištima nekretnina te dionica. Špekulativni mjehur nastaje kada je očekivana stopa promjene tržišne cijene važan faktor pri određivanju tekuće cijene te dolazi do promjene cijene neovisno o tržišnim pokazateljima.

¹² Krznar, I.: op. cit, str. 3 - 7.

Rasprskavanje špekulativnog mjehura ima snažne financijske posljedice na tržištu, te monetarna vlast u pravilu uvodi ekspanzivnu monetarnu politiku kako bi ublažili posljedice puknuća mjehura. U pravilu, uvijek se djeluje nakon puknuća mjehura, osim u situacijama kada zbog utjecaja na inflaciju dolazi do preventivnog djelovanja.

Od 1970. do 2007. godine u svijetu su se dogodile 124 bankarske krize, 208 valutnih kriza te 63 dužničke krize.¹³

2.2. Uzroci financijskih kriza

Financijske se krize javljaju kad u financijskom sustavu postoji poremećaj koji uzrokuje tako naglo povećanje problema negativne selekcije i moralnog hazarda na financijskim tržištima da ona postaju nesposobna učinkovito prenijeti sredstva od onih koji štede do onih s najboljim mogućnostima produktivnog ulaganja. Kao rezultat ove nesposobnosti financijskog sustava za učinkovito funkcioniranje, ekonomska se aktivnost naglo smanjuje.¹⁴

Kako bi se moglo razumjeti i objasniti zašto dolazi do pojave financijskih kriza i poremećaja te kako se to odražava na gospodarstvo i cjelokupni život neke zemlje i njezinih stanovnika, potrebno je istražiti čimbenike koji predstavljaju glavne uzročnike financijskih kriza.

Čimbenici koji utječu na pojavu financijskih kriza su:

1. Porast kamatnih stopa
2. Povećanje nesigurnosti
3. Učinci tržišta imovine na bilance
4. Problemi u bankarskom sektoru.¹⁵

2.2.1. Porast kamatnih stopa

Na kretanje kamatnih stopa utječe potražnja za kreditima i ponuda novca. Do rasta kamatnih stopa dolazi uslijed rasta potražnje ili smanjenja ponude novca. U situacijama većih kamatnih stopa poduzeća koja imaju nizak kreditni rizik te niskorizične projekte se neće upuštati u podizanje zajmova po nepovoljnim uvjetima, dok, upravo suprotno, oni koji imaju visokorizične projekte te veliki kreditni rizik će svakako uzimati kredite. Kao posljedica toga,

¹³ Leaven, L., Valencia, F., (2008): Systemic Banking Crises: A New Database, IMF working paper, [Internet], raspoloživo na: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08224.pdf>, str.7, [12.03.2015.].

¹⁴ Mishkin, F. S., Eakins, S. G. (2005): Financijske institucije i tržišta, Mate, Zagreb, str. 390.

¹⁵ Mishkin, F. S., Eakins, S. G.: op. cit., str. 390-392.

vođeni načelom sigurnosti, kreditori zbog prevelikog rizika neće htjeti kreditirati rizične projekte što će dovesti do značajnog investicijskog pada.

2.2.2. Povećanje nesigurnosti

Nesigurnost se također očituje kroz pad investicija kao posljedica smanjene razine kreditiranja. Do pada razine izdavanja kredita dolazi zbog porasta nesigurnosti na tržištu zbog propasti velikih financijskih institucija te recesije na tržištu. Rastom nesigurnosti kreditori teško mogu razlikovati dobre i loše kredite, te zbog negativnih čimbenika neće izdavati kredite.

2.2.3. Učinci tržišta imovine na bilance

Pad na tržištu imovine ima značajan utjecaj na bilance što za rezultat ima moralni hazard i negativan utjecaj na financijskim tržištima te dolazi do financijske krize. Dolazi do pada neto vrijednosti poduzeća što ima nepovoljan utjecaj na izdavanje kredita, budući da vrijednost poduzeća kreditorima predstavlja sigurnost, odnosno ima ulogu sličnu kolateralu (instrument kreditne zaštite). Uslijed pada kolaterala, kreditori nemaju dovoljnu zaštitu prilikom zahtjeva za kreditom te dolazi do smanjenja kreditiranja. Rezultat toga je smanjenje ukupnih investicija te značajan pad ekonomskih aktivnosti, što dovodi do slabljenja gospodarstva i pada BDP-a.

2.2.4. Problemi u bankarskom sektoru

Stabilan bankarski sektor ima izuzetno važan utjecaj na bankovne kredite. Ukoliko banke raspolažu sa većim sredstvima kojima mogu kreditirati, utjecat će se na povećanju ukupne ekonomske aktivnosti. Sukladno tome, ukoliko dođe do poremećaja u bankarskom sektoru i pada ukupne bilance dolazi do investicijskog pada uslijed smanjenja mogućnosti kreditiranja banaka zbog manjeg izvora sredstava za kreditiranje. To može dovesti do propasti banke te uslijed panike štediša i povlačenja depozita zbog straha od širenja krize postoji mogućnost širenja bankarske krize. Osim toga, uslijed smanjene razine kreditiranja dolazi do rasta aktivnih kamatnih stopa (poglavlje 2.2.1.).

2.3. Financijska kriza 2007. godine

Polazište financijske krize odnosilo se na američko tržište nekretnina koje je u pretkriznom razdoblju karakterizirao kreditni rast, male premije za rizik, velika likvidnost, rast cijena imovine i „napuhane“ cijene nekretnina.¹⁶

Na stvaranje cjenovnog balona utjecao je i FED sa svojim niskim kamatnim stopama koji je nakon terorističkih napada na New York i Washington u rujnu 2001. godine i sloma IT tržišta (“dot-com bubble”), u strahu od recesije vodio vrlo labavu monetarnu politiku. Glavne su kamatne stope u dvije godine pale sa 6,25% na 1% (najnižu stopu u posljednjih pedeset godina).¹⁷

Banke su gotovo sva raspoloživa sredstva usmjeravali u subprime (drugorazredne) kredite za koje nisu tražile niti da dužnici imaju odgovarajuću razinu dohotka, niti da posjeduju nekretnine. Klijentima su nuđeni krediti po nižim kamatnim stopama prilikom početka otplate (čime su privučeni klijenti upitnog boniteta) dok bi se u kasnijoj fazi prelazilo na promjenjivu kamatnu stopu koja bi bila veća. Razlog tome je u obrazloženju da će nekretnine u budućnosti konstantno rasti, a u slučaju neplaćanja kredita postoji mogućnost refinanciranja i ponovnog plaćanja po nižoj kamatnoj stopi. S takvim načinom izdavanja kredita i špekulativnog predviđanja cijena nekretnina stvorio se mjehur.

Izdane male subprime kredite banke su uz pomoć sekuritizacije, ujedinile u jedan veliki čime bi se stvorila nova vrijednosnica koja je imala pokriće u hipotekarnim kreditima te bi ih dalje preprodavali investitorima sklonima špekulaciji.

Ti novi vrijednosni proizvodi su postali toliko kompleksni da se više nije mogla pratiti njihova realna vrijednost (čak ni središnja banka), te su vodeće banke na tržištu SAD-a počele osnivati poduzeća kćeri (tzv. društva za posebne namjene) te su njima prodavali sekuritizirane hipotekarne kredite. Banke su te vrijednosnice prebacivale na poduzeća kćeri u nadi da oni neće morati ispuniti financijske obveze. Posljedica nedostatne regulacije na financijskim tržištima u SAD-u bio je nastanak velike financijske krize.

Špekulativni mjehur na tržištu drugorazrednih kredita rasprsnuo se sredinom 2007. godine kao posljedica rasta kamatnih stopa te pada cijena nekretnina (za koje je špekulativno

¹⁶ Prohaska, Z., Draženović, O., B., Suljić, S. (2013): Hrvatska financijska tržišta i institucije u procesu uključivanja u EU br. – 081 - 0811 403 - 1411 MZOŠ: Uloga banaka u recesiji hrvatskog gospodarstva, str. 200.

¹⁷ Mlikotić, S. (2011): Globalna financijska kriza - uzroci, tijek i posljedice, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 85.

predviđan njihov rast). Banke su morale preuzeti financijske obveze za vrijednosnice koje su prodavale svojim poduzećima za posebne namjene te je došlo do velike bankarske krize. Banke Lehman Brothers te Wachovia su proglasile stečaj, dok je jednu od najvećih banaka Merrill Lynch preuzela Bank of America. Banke poput Goldman Sachsa su morale promijeniti svoju djelatnost iz investicijske u standardnu poslovnu djelatnost. Samo u 2007. godini otpisano je gotovo 120 milijardi USD-a aktive.

Kako su i druge zemlje, uključujući i europske, kupovale loše hipotekarne kredite, kriza se proširila na ostatak svijeta, ponajprije na Veliku Britaniju. Uslijed pada cijena vrijednosnica i kolapsa američkog bankarskog sustava došlo je do velike panike među štedišama što je uzrokovalo povlačenje depozita te posljedično tome i rast aktivnih kamatnih stopa, te se kriza proširila na cijeli financijski sektor.

Tržište derivata glavni je segment globalnoga financijskog balona. Prema procjenama BIS-a, vrijednost važećih ugovora iz te oblasti na kraju 2007. iznosila je 600 bilijuna dolara (11 puta više od vrijednosti svjetske proizvodnje). Prije desetak godina vrijednost toga financijskog segmenta iznosila je “samo” 75 bilijuna dolara.¹⁸

S ciljem oporavka financijskog sektora razvijene zemlje su povećale državna jamstva na štedne depozite (u Republici Hrvatskoj je on iznosio 400.000,00 kn da bi ulaskom u Europsku uniju porastao na 100.000,00 EUR-a), izvršile su dokapitalizaciju banaka, utjecale na smanjenje kamatnih stopa itd. Tim mjerama je spriječen kolaps svjetskog financijskog sustava.

Međutim, kako je rečeno, ova bankarska kriza se proširila i na ostale sektore što je uzrokovalo jednu od najvećih ekonomskih kriza. U 2008. godini smanjena je ukupna proizvodnja (-13% na globalnoj razini) i dolazi do pada trgovine te posljedično tome recesije.¹⁹

2.4. Posljedice financijske krize u Hrvatskoj

Gospodarski pad kao posljedica financijske krize počeo je 2008. godine. Došlo je do povećanja zaduživanja te je ubrzo uslijedila velika recesija. Tako je u vrijeme najveće recesije ukupan industrijski pad u lipnju 2009. godine iznosio 13,7% dok je broj zaposlenih u

¹⁸ Primorac, Ž. (2008): Svijet još nema predodžbu kako će izgledati financijski sustav sutrašnjice, [Internet], raspoloživo na: <http://liderpress.hr/arhiva/57731/>, [17.12.2014.].

¹⁹ The World Bank (2009): Global Development Finance - Charting a Global Recovery, International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, str. 12.

industriji pao za 9,5%. Uzroci ovako velike krize koja je zahvatila Republiku Hrvatsku nije bio samo rezultat globalne financijske krize, nego su preduvjeti za krizu već i prije postojali. Ekonomska politika nije bila usmjerena na sam razvoj, već na održavanje stabilnosti cijena i tečaja što se uz povećanje inozemnog zaduživanja i vanjskotrgovinskog deficita nije moglo održati. Osim toga, prevelika ekspanzija kredita i priljev inozemnog kapitala u vrijeme niske inflacije doveli su do napuhavanja mjehura na tržištu nekretnina i vrijednosnih papira.²⁰

Domaća potražnja, poglavito privatna potrošnja se temeljila na zaduživanju, što je dovelo do rasta javnog duga. Sve to je rezultiralo smanjenjem kreditiranja kako fizičkih tako i pravnih osoba, što je naposljetku dovelo do jačanja nelikvidnosti. Banke su odobravale kredite državi koja se sve više zaduživala na domaćem tržištu radi zadovoljenja svojih financijskih potreba. Uz povlačenje depozita zbog nepovjerenja štediša u banke, te odobravanja kredita državi banke su znatno smanjile mogućnost kreditiranja privatnog sektora.

Usprkos tome, banke u Republici Hrvatskoj nisu pretrpjele značajne gubitke. Razlog prvenstveno leži u tome što nisu ulagale u vrijednosnice koje su prouzročile velike gubitke u SAD-u. Banke su dobro kapitalizirane, stoga nisu osjetile probleme sa solventnosti i stabilnosti.²¹ U prevladavanju početne krize pomogle su i mjere s kojima je podignuta razina osiguranja depozita.

Kriza je, također, imala znatan utjecaj na tržištu vrijednosnih papira, te je Crobex sa razine 5,239 koju je imao u 2007. godini pao na samo 1,722 u 2008. godini.²² To je rezultat precijenjene vrijednosti dionica prije financijske krize što je nakon korekcija 2007. godine dovelo do rasprodaje udjela u fondovima i dionica. Ubrzo je ponuda na tržištu premašila njenu potražnju čime je došlo do stagnacije burzovnog indeksa, te je većina dionica postala nelikvidna.

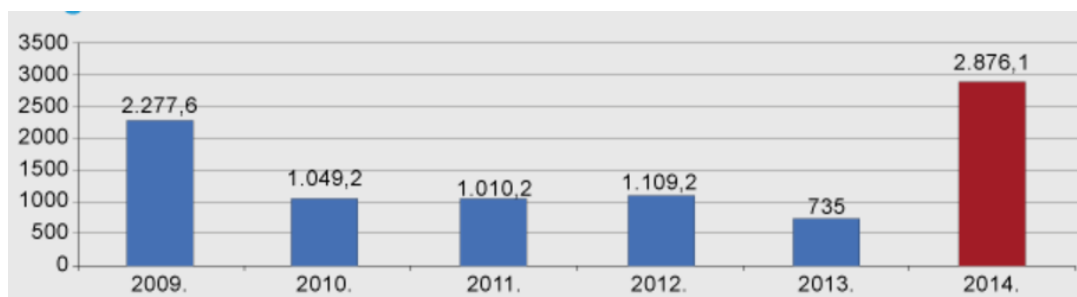
²⁰ Mlikotić, S.: op. cit., str. 9

²¹ Hrvatska udruga banaka (2012): Regulacija, troškovi i dobit banaka: Kao kad je kriza počela, [Internet], raspoloživo na: http://www.hub.hr/sites/default/files/hub_analize_broj_42_-_regulacija_-_troskovi_-_profit.pdf, str. 1, [19.12.2014.].

²² Zagrebačka burza d.d. (2008): Pregled trgovine u 2008. godini, [Internet], raspoloživo na: <http://zse.hr/UserDocsImages/reports/ZSE-2008.pdf>, str. 5, [19.12.2014.].

2.4.1. Izravna strana ulaganja u Hrvatskoj

Strana ulaganja su bilježila značajan rast prije pojave financijske krize u razdoblju 2005.-2008. godine. Najveća razina stranih ulaganja u Republiku Hrvatsku zabilježena su 2008. godine kada se kriza počela osjećati na hrvatskom tržištu, i iznosila je 4.063 mil. EUR-a.²³ Razlog većoj razini stranih ulaganja u tom razdoblju je privatizacija, visoka likvidnost i lako dostupna sredstva što je bilo primamljivo stranim investitorima.



Graf 1: Izravna inozemna ulaganja u Republici Hrvatskoj 2009. – 2014.

Izvor: <http://www.banka.hr/hrvatska/izravna-inozemna-ulaganja-u-2014-cetiri-puta-veca-nego-godinu-ranije>

Iz grafa 1 vidljiv je utjecaj krize na inozemna ulaganja zbog stagnacije tržišta. FDI u 2014. godini iznosio je 2,87 milijardi eura, što je čak četiri puta više nego u 2013. godini, odnosno oko 14% manje nego u 2009. godini. I dalje se najviše ulaže u financijski sektor, turizam i nekretnine.²⁴

2.4.2. BDP i nezaposlenost

U najboljim godinama BDP je rastao po stopi od gotovo 5% na godišnjoj razini. U razdoblju od 2005. – 2007. godine stopa rasta iznosila je od 4,2% do 5,2%. Najveće razine BDP-a bile su u 2008. godini kada je iznosio 48.135 mil. EUR-a, odnosno 10.856 EUR-a po stanovniku, nakon čega je došlo do njegovog drastičnog pada. Najveća stopa pada BDP-a zabilježena je 2009. godine i iznosila je -7,4%. Razlog pada BDP-a se najviše ogleda u velikom padu industrijske proizvodnje, koji je samo 2009. godine iznosio 9,3%. I u godinama koje slijede industrijska proizvodnja bilježi stalni pad i to u rasponu od 1,2% do 5,6%. Također, uslijed pada investicija i kreditiranja privatnog sektora do naglog pada je došlo i u građevinskom

²³ <http://statistika.hr/index.php/analize-podataka/8-inozemna-izravna-ulaganja-u-republiku-hrvatsku-po-zemljama-porijekla-i-godinama>, [28.11.2015.].

²⁴ <http://www.banka.hr/hrvatska/izravna-inozemna-ulaganja-u-2014-cetiri-puta-veca-nego-godinu-ranije>, [28.11.2015.].

sektoru od preko 11% te je sve to imalo znatan utjecaj na pad kretanja BDP-a.²⁵ I druge važne gospodarske grane su bilježile nepovoljne rezultate osim turizma (međutim, ukupna gospodarska politika je za to najmanje zaslužna). Osim toga, i jačanje odnosa kune prema euru je oslabio izvoz dok je istovremeno jačao uvoz roba i usluga.

Tablica 1: Kretanje BDP-a Republike Hrvatske 2005. - 2014.

BDP	Godine									
	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
BDP (mil. HRK, tekuće cijene)	270.191	294.437	322.310	347.685	330.966	328.041	332.587	330.456	329.571	328.431
BDP (mil. EUR, tekuće cijene)	36.512	40.208	43.935	48.135	45.093	45.022	44.737	43.959	43.516	43.045
BPD po stanovniku (EUR)	8.220	9.056	9.904	10.856	10.181	10.191	10.453	10.300	10.225	10.157*
BDP, realna god. stopa rasta (%)	4,2	4,8	5,2	2,1	-7,4	-1,7	-0,3	-2,2	-1,1	-0,4

Izvor: HNB, <http://hnb.hr/publikac/bilten/arhiv/bilten-219/hbilt219.pdf>

Usljed krize, prosječna godišnja stopa inflacije je sa 6,1% u 2008. godini smanjena te je u 2010. godini iznosila samo 1,1%, dok je istovremeno stopa rasta potrošačkih cijena rasla za gotovo 2%.²⁶

Kretanje BDP-a i ekonomski položaj kroz krizu može se promatrati i kroz proječne neto plaće u Republici Hrvatskoj za promatrano razdoblje kao i kretanje broja nezaposlenosti. Prosječna neto plaća je u konstantnom porastu u promatranom razdoblju, međutim nakon 2009. godine i velike recesije ta stopa rasta je usporena. U godinama koje su prethodile krizi prosječna neto plaća je rasla za preko 200,00 kn, dok je rast u godini nakon recesije iznosio samo 32,00 kn, te je ukupan rast za posljednje četiri promatrane godine manji nego godišnji rast prije krize.

²⁵ Hrvatski ured za osiguranje (2014): Tržište osiguranja u Republici Hrvatskoj, [Internet], raspoloživo na: http://www.huo.hr/Listanje_PDF/Trziste_osiguranja_RH_2014/index.html#/10, str. 8, [17.11.2015.].

²⁶ Državni zavod za statistiku (2014): Grafikon godišnjih i prosječnih godišnjih stopa inflacije od 2001. do 2014., [Internet], raspoloživo na: <http://www.dzs.hr/app/rss/stopa-inflacije.html>, [02.04.2015.].

Tablica 2: Kretanje neto plaće i nezaposlenosti u Republici Hrvatskoj 2005. - 2014.

	Godine									
	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Neto plaće, HRK	4.376	4.603	4.841	5.178	5.311	5.343	5.441	5.478	5.515	5.533
Broj zaposlenih	1.420.574	1.467.876	1.516.909	1.554.805	1.498.784	1.432.454	1.411.238	1.377.153	1.357.705	1.333.468
Stopa nezaposlenosti (%)	17,9	16,6	14,8	13,2	14,9	17,4	17,9	19,1	20,2	19,7

Izvor: HUU, http://www.huo.hr/Listanje_PDF/Trziste_osiguranja_RH_2014/index.html#/12

Krizom i već spomenutim padom u industriji i građevinarstvu te drugim sektorima djelatnosti došlo je i do rasta nezaposlenosti. Broj nezaposlenih u 2013. godini u odnosu na godinu krize je porastao za preko 11%, te se nalazi na većim razinama nego li je bio u 2005. godini. Posljedično rastu nezaposlenosti, došlo je i do pada BDP-a te smanjenja potrošačke moći građana. Na kraju 2014. godine broj nezaposlenih osoba bio je za 46 tisuća manji nego u prosincu prethodne godine, što je uglavnom posljedica brisanja osoba iz evidencije HZZ-a zbog nepridržavanja zakonskih odredbi. Istodobno su zabilježena povoljna kretanja kod neto odljeva iz evidencije HZZ-a na temelju zasnivanja radnog odnosa i drugih poslovnih aktivnosti (stručno osposobljavanje za rad bez zasnivanja radnog odnosa), koji je iznosio oko 13 tisuća.²⁷

2.4.3. Stanje u financijskom sektoru

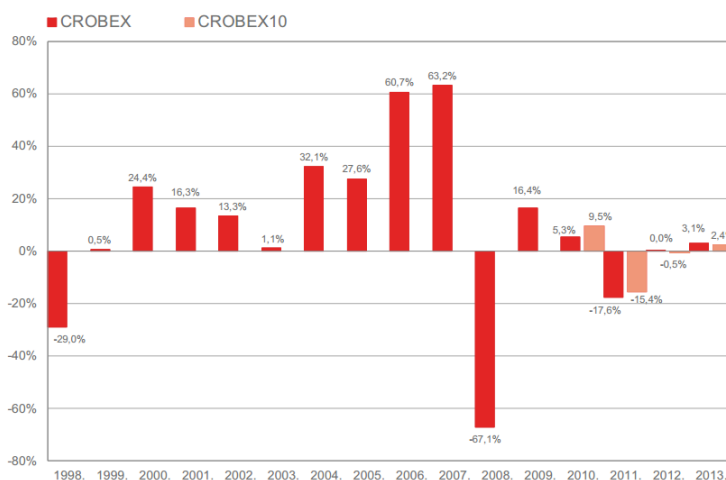
Financijske institucije na hrvatskom financijskom tržištu su:

- 27 poslovnih banaka
- 1 štedna banka
- 5 stambenih štedionica
- Hrvatska banka za obnovu i razvitak
- 23 društva za osiguranje
- 1 društvo za reosiguranje
- 45 društava za posredovanje u osiguranju i reosiguranju
- više od 350 društava i obrta za zastupanje u osiguranju
- više od 20 društava za upravljanje investicijskim fondovima
- Zagrebačka burza d.d.
- Središnje klirinško depozitarno društvo d.d.

²⁷ HNB (2014): Godišnje izvješće 2014., [Internet], raspoloživo na: <http://hnb.hr/publikac/godisnje/2014/h-god-2014.pdf>, str. 21, [18.11.2015.].

- Tržište novca i kratkoročnih vrijednosnica d.d.
- 8 investicijskih društava i 15 banaka koje imaju odobrenje za obavljanje poslova s vrijednosnim papirima
- 6 mirovinskih društava za upravljanje mirovinskim fondovima
- 1 mirovinsko društvo za osiguranje
- 21 leasing društvo
- 25 faktoring društva.²⁸

Utjecaj financijske krize u Republici Hrvatskoj najviše se osjetio na tržištu kapitala. Ukupno ostvareni promet na Zagrebačkoj burzi je doživio ogroman pad u 2008. godini sa dolaskom financijske krize. U godini koja je prethodila krizi ostvaren je ukupni promet od 6,6 milijardi kuna. Prelaskom financijske krize na europsko tržište, došlo je do pada prometa na burzi. Ukupno ostvareni promet u 2008. godini se prepolovio i iznosio je 3,1 milijardi kuna, što predstavlja pad od 53,3%. Također je došlo i do pada redovnog prometa dionicama za 23,4%.²⁹ Indeks Crobex je nakon najvećeg rasta u prethodnoj godini, zabilježio i najveći pad otkada se mjeri, od preko 60%.



Graf 2: Godišnji prinosi indeksa CROBEX od 1998. do 2013. i indeksa CROBEX10 od 2010. do 2013. godine

Izvor: HANFA,
http://www.hanfa.hr/getfile/42467/HANFA_GI%202013_FINALNA%20VERZIJA_ZA%20WEB_13_02_2015.pdf

²⁸ <http://www.hgk.hr/sektor-za-bankarstvo-i-druge-financijske-institucije/financijski-sektor>, [8.06.2016.].

²⁹ Zagrebačka burza d.d.: op. cit., str.1.

Pad na burzi se nastavio i u 2009. godini i to za 64,9% te se broj vrijednosnih papira s kojima se aktivno trgovalo smanjio na 310 vrijednosnih papira.³⁰ Ostvareni rezultati prometa za 2011. godinu iznosili su 5,9 milijardi kuna, te je uočljiv oporavak tržišta u odnosu na kriznu godinu, međutim rezultati još nisu bili na razini razdoblja prije krize. Crobex je zabilježio pad od 17,6%.³¹ U 2014. godini Crobex je ostvario pad od 2,7%, dok je Crobex10 narastao za 1,2%. ZSE je u veljači iste godine uvela novi dionički indeks CROBEXtr koji je zabilježio rast od 0,6% tijekom godine. Ovaj indeks u izračun uključuje i podatak o isplati dividendi, a time je anuliran pad tržišnih cijena dionica.³²

Osim po ostvarenom prometu na Zagrebačkoj burzi d.d., utjecaj krize može se promatrati i kroz broj investicijskih društava koja djeluju na tržištu kapitala. U 2008. godini u Republici Hrvatskoj djelovalo je 31 investicijsko društvo, dok je zaključno s 2014. godinom njihov broj pao na samo 9 društava. To se dogodilo kao izravna posljedica kako krize, tako i promjene zakonske regulative što je utjecalo na povećanje troškova. Sukladno padu prometa na burzi u kriznim godinama, pad prinosa su bilježili i mirovinski fondovi. Također je došlo i do smanjenja broja pohranjenih vrijednosnih papira u SKDD-u te njihove ukupne vrijednosti. Samo u 2011. godini u odnosu na prethodnu ukupna vrijednost je pala za 15,7 milijardi kuna.³³

³⁰Zagrebačka burza d.d. (2009): Pregled trgovine u 2009. godini, [Internet], raspoloživo na: <http://zse.hr/UserDocsImages/reports/ZSE-2009.pdf>, str. 1, [13.08.2015.].

³¹HANFA (2011): Godišnje izvješće 2011., [Internet], raspoloživo na: http://www.hanfa.hr/getfile/39217/HANFA_Godisnje%20izvjesce%202011_WEB%20izdanje.pdf, str. 13, [15.01.2015.].

³²HANFA (2014): Godišnje izvješće za 2014. godinu, [Internet], raspoloživo na: <http://www.hanfa.hr/getfile/42617/Hanfa%20GI%2014.pdf>, str. 21, [19.11.2015.].

³³HANFA: op. cit., str. 17.

3. TRŽIŠTE NEŽIVOTNIH OSIGURANJA

Osiguranje predstavlja metodu transfera rizika s osiguranika na osiguratelja, koji prihvaća naknadu štete onima kojima su one i nastale i raspodijeli ih na sve članove rizične zajednice po načelu uzajamnosti i solidarnosti.³⁴

Institut osiguranja svojim djelovanjem jača ekonomsku stabilnost zemlje te utječe na razvoj društva. Funkcije koje proizlaze iz djelovanja osiguranja imaju značaj za društvenu zajednicu kroz: funkciju zaštite (preventivne, imovinske i neimovinske), društveno-socijalnu funkciju (očituje se kroz zdravstvenu i medicinsku skrb) te mobilizacijsko-alokacijsku funkciju kroz razvoj financijskih tržišta (redistribucija štednje se suficitarnih na deficitarne sektore).³⁵

Prema Zakonu o osiguranju, osnovna podjela poslova osiguranja je na poslove:

- Životnog osiguranja
- Neživotnog osiguranja.³⁶

3.1. Značajke neživotnih osiguranja

Neživotna osiguranja u pravilu predstavljaju kratkoročni oblik osiguranja, s iznimkom zdravstvenog osiguranja koje se zakonom definira kao dugoročno, ali se i ne određuje vrijeme trajanja osiguranja.

Autori Andrijanić i Klasić navode sljedeća zajednička svojstva svih vrsta neživotnih osiguranja: trajanje osiguranja u pravilu je jednogodišnje, dok se višegodišnja i dugoročna osiguranja obnavljaju svake godine. Također, premije se mogu, ali i ne moraju mijenjati svake godine, moguće je proširenje pokrivanja, ugovor je na snazi i nakon nastale štete, može se dogoditi više štete po jednoj polici, moguća je velika razlika u veličinama štete, nema štedne komponentne, zaračunata bruto premija je policirana premija te se računa prijenosna premija.³⁷

³⁴ Andrijašević, S., Petranović, V. (1999): *Ekonomika osiguranja*, Alfa, Zagreb, str. 23.

³⁵ Ćurak, M., Jakovčević, D. (2007): *Osiguranje i rizici*, RRIF Plus d.o.o. Zagreb, str. 23.

³⁶ Narodne novine (2015): *Zakon o osiguranju*, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 30/15, članak 7.

³⁷ Andrijanić, I., Klasić, K. (2002): *Tehnike osiguranja i reosiguranja*, Mikrorad, Zagreb, str. 67.

3.2. Vrste neživotnih osiguranja

Prema Zakonu o osiguranju neživotna osiguranja se dijele na:

1. Osiguranje od nezgode
2. Zdravstveno osiguranje
3. Osiguranje cestovnih vozila
4. Osiguranje tračnih vozila
5. Osiguranje zračnih letjelica
6. Osiguranje plovila
7. Osiguranje robe u prijevozu
8. Osiguranje od požara i elementarnih šteta
9. Ostala osiguranja imovine
10. Osiguranja od odgovornosti za upotrebu motornih vozila
11. Osiguranje od odgovornosti za upotrebu zračnih letjelica
12. Osiguranje od odgovornosti za upotrebu plovila
13. Ostala osiguranja od odgovornosti
14. Osiguranje kredita
15. Osiguranje jamstava
16. Osiguranje raznih financijskih gubitaka
17. Osiguranje troškova pravne zaštite
18. Osiguranje pomoći (asistencija).³⁸

U cilju jednostavnijeg prikaza i objašnjenja vrsta neživotnih osiguranja dijelimo ih na sljedećih 6 kategorija:

- 1) Transportna osiguranja
- 2) Osiguranje imovine u užem smislu
- 3) Osiguranja od odgovornosti
- 4) Kreditna osiguranja
- 5) Osiguranja osoba u sferi neživotnih osiguranja
- 6) Obvezna osiguranja u prometu

³⁸ Narodne novine: op. cit., članak 7.

3.2.1. Transportna osiguranja

Transportno osiguranje je najstariji poznati oblik osiguranja te začetak instituta osiguranja kao ekonomske zaštite raspodjelom štete.³⁹ Klasifikacija rizika u transportnim osiguranjima obuhvaća: osnovne (rizici koji se mogu materijalizirati na svakoj robi ili prijevoznom sredstvu), dopunske (svojtveno određenim vrstama robe ili prijevoznog sredstva), ratne i političke. S obzirom na brojne posebnosti kao što su: predmet osiguranja, odredište, oblik i vrsta transporta itd. možemo ga podijeliti na sljedeće vrste: kargo, kasko i odgovornost u transportu.⁴⁰

Osiguranje robe u prijevozu (kargo) namijenjeno je osobama koje imaju osigurljiv interes nad robom koja se prevozi. U slučaju nastanka osiguranog slučaja moguće je ugovoriti da se uz vrijednost same robe nadoknade i troškovi otpreme, pakiranja, prijevoza, premija osiguranja i dr.⁴¹ Čimbenici rizika kod kargo osiguranja su: vrsta prijevoznog sredstva, vrsta robe koja se prevozi, pakiranje, veličina/težina/vrijednost zbog rizika krađe, oprema za rukovanje pri ukrcanju/iskrcanju, ruta putovanja, trajanje putovanja (duže putovanje znači veću vjerojatnost nastanka osiguranog slučaja) i godišnje doba (sezona pojava uragana, oluja).⁴²

Kod *kasko osiguranja* broda, njegovih strojeva, opreme (ali ne i roba i drugih stvari koje se prevoze brodom ili se na njemu nalaze) i osiguranja brodova u gradnji (pokrivaju se rizici brodogradnje i porinuća broda) kao najvažniji element rizika smatra se godina gradnje (popravka) jer o starosti plovila uglavnom ovisi njegovo stvarno stanje. Nadalje, među čimbenike rizika ubraja se tip broda, tonaža i upotrebljene vrste materijala. Kasko osiguranje zračnih letjelica pokriva fizički gubitak ili oštećenje letjelice uslijed svih rizika, osim onih isključenih.⁴³ Policom se pokriva osiguranje zrakoplova za vrijeme leta (te razumni troškovi intervencija uslijed prisilnog slijetanja), prilikom slijetanja ili polijetanja, za vrijeme dok se zrakoplov nalazi ili kreće stazama, kao i za vrijeme mirovanja ako nije drugačije ugovoreno.⁴⁴

Osiguranje od odgovornosti u transportu obuhvaća: odgovornost vozara za robu (osigurava se interes vlasnika robe i drugih osoba koje imaju interes na robi), osiguranje od odgovornosti brodogradnjača (odnosi se na vrijeme izvođenja radova na brodovima, a standardnim pokrićem odgovornosti nisu pokriveni brodovi na kojima se mijenja bitna karakteristika

³⁹ Andrijašević, S., Petranović, V.: op. cit., str. 104.

⁴⁰ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 120 - 121.

⁴¹ <http://www.crosig.hr/hr/osiguranja/plovila-prijevoz-i-krediti/osiguranje-robe-u-prijevozu/>, [21.11.2015.].

⁴² Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 123.

⁴³ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 123 - 126.

⁴⁴ <http://www.euroherc.hr/imovina/osiguranje/kasko-osiguranje-zrakoplova>, [21.11.2015.].

broda), odgovornost broдача za štetu prema trećim osobama (ugovaraju se klupskim osiguranjem (P&I klubovi)) osiguranje od odgovornosti vlasnika zračnih luka i operatera te osiguranje istraživanja i eksploatacije nafte i plina.⁴⁵

3.2.2. Osiguranje imovine u užem smislu

Osiguranje imovine omogućuje zaštitu imovine od velikih materijalnih gubitaka koje mogu prouzročiti različiti rizici. Imovinska osiguranja za cilj imaju prvenstveno naknadu štete ukoliko dođe do osiguranog slučaja te su još poznata pod nazivom odštetna osiguranja. Predmet osiguranja imovine su stvari (pokretne i nepokretne), novac, potraživanja (prava), usjevi i životinje. Osiguranje imovine u užem smislu se dijeli na:

- Osiguranje industrijske i trgovačke djelatnosti
- Privatna osiguranja
- Osiguranje poljoprivrede
- Osiguranje prometnih sredstava.⁴⁶

Osiguranje industrijske i trgovačke djelatnosti se odnosi na osiguranje rizika koja su karakteristična poduzetničkim aktivnostima. Kako je predmet ove vrste osiguranja djelatnost koja se obavlja, sukladno tome i rizici se razlikuju ovisno o djelatnosti, te oni nisu isti za industrijsku ili trgovačku djelatnost. Rizike koji su pokriveni ovom vrstom osiguranja dijelimo na: osnovne (zaštita imovine od: požara, udara groma, eksplozije, oluje i tuče) i dopunske (posebno se ugovaraju, a odnose se na rizike od: potresa, poplave, bujice, klizanja tla, odronjavanja, snježne lavine itd.). Pod osiguranjem industrijske i trgovačke djelatnosti ubrajamo:

- Osiguranje industrijskih, obrtničkih, trgovačkih i uslužnih tvrtki
- Osiguranje strojeva
- Osiguranje objekata u izgradnji, montaži i montažne opreme
- Osiguranje računala
- Osiguranje od rizika prekida rada (pokriva rizike izmaklog dobitka, plaća i fiksnih troškova)
- Garancijsko osiguranje (štiti osiguranika ako je izdavanjem garancije preuzeo obvezu pokrića šteta za greške na isporučenim proizvodima)

⁴⁵ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 126 - 129.

⁴⁶ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 131.

- Osiguranje filmske industrije
- Osiguranje robe u hladnjačama i stvari u rudnicima.⁴⁷

Privatnim imovinskim osiguranjima se osiguravaju predmeti koje posjeduju fizičke osobe, a njihovo osiguranje nije predviđeno pod osiguranjem industrijske i trgovačke djelatnosti. Predmet osiguranja su poljoprivredna gospodarstva, namještaj te ostale pokretne stvari, robe i zalihe u tvrtkama, muzeji, izložbene stvari, sajmovi, šume, niskogradnje poput nasipa i mostova itd. Podvrste privatnog imovinskog osiguranja su:

- osiguranje stakla od loma
- osiguranje od opasnosti požara i drugih opasnosti (npr. poplava)
- osiguranje od opasnosti provalne krađe i razbojstava
- osiguranje priredbi za slučaj atmosferskih oborina
- osiguranje kućanstava.⁴⁸

Kod osiguranja kućanstava često osnovni paket ne obuhvaća isti opseg osiguranja. Tako kod nekih društava za osiguranje u osnovni paket ne ulazi osiguranje električnih uređaja, boja i obloga na zidovima i podovima itd. Ugovaranjem dodatnog paketa ostvaruje se pravo i na osiguranje članova kućanstva od posljedica nesretnog događaja kao i pravo na intervencije uslijed kvarova (električar, vodoinstalater).

Osiguranje poljoprivrede pokriva rizike koji mogu imati važan utjecaj na opskrbu tržišta prehrambenim proizvodima, poput poplava ili suša što može utjecati na nedostatak žitarica i voća na tržištu ili pak nedostatak mesnih proizvoda.

Osiguranje poljoprivrede obuhvaća sljedeće vrste osiguranja:

- osiguranje domaćih i nekih drugih vrsta životinja (rizik uginuća, prisilnog klanja zbog bolesti ili nesretnog slučaja, troškova liječenja životinja te drugi dogovoreni rizici)
- osiguranje usjeva i plodova (korijen, zrno, plod, voćnjaci...).

Osigurani iznos za osiguranje domaćih životinja te osigurani iznos za usjeve i plodove se ne određuje na isti način. Dok se osigurani iznos kod osiguranja domaćih životinja utvrđuje sporazumno između ugovaratelja osiguranja i osiguratelja, kod osiguranja usjeva i plodova ju

⁴⁷ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 132 - 134.

⁴⁸ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 134 - 135.

određuje ugovaratelj osiguranja. Zajedničko im je da vrijednost predmeta osiguranja ne smije biti veća od njegove tržišne vrijednosti. Kod osiguranja domaćih životinja tržišna vrijednost se određuje prilikom zaključenja ugovora, dok se tržišna vrijednost kod osiguranja plodova i usjeva određuje prema vrijednosti koja bi trebala biti u vrijeme žetve ili berbe. Naknada osiguranja usjeva i plodova se ne odnosi na njihovu kvalitetu već na vrijednost količinskog gubitka uroda. Rizik koji utječe na kvalitetu usjeva i plodova se ugovara kao dopunsko osiguranje te se za njega plaća dopunska premija osiguranje.⁴⁹

Većina poljoprivrednih proizvođača u Republici Hrvatskoj nije zainteresirana za ovo osiguranje zbog visine premije osiguranja i slabe ponude od strane društva za osiguranje. Samo četiri društva imaju u ponudi pakete osiguranja i pokrivaju manji broj mogućih rizika od onih koji se nude u drugim zemljama Europske unije. Prema istraživanjima osigurano je samo 4% poljoprivredne površine.⁵⁰

Osiguranje prometnih sredstava odnosi se na pokriće imovinskih rizika na imovini koja obuhvaća sve vrste motornih vozila i priključnih vozila za kopno, odnosno, cestovna i tračna motorna vozila te radne samohodne strojeve. Ovo osiguranje moguće je ugovoriti kao: potpuni kasko ili kao djelomični kasko. Potpunim kaskom su pokriveni svi rizici koji su karakteristični za prometna sredstva (prometne nezgode, krađa, eksplozije, tuče...), dok se djelomičnim kaskom osiguravaju sredstva za samo pojedine rizike iz potpunog kaska. Podvrste osiguranja prometnih sredstava su:

- kasko osiguranje cestovnih motornih vozila
- kasko osiguranje dodatne opreme i prtljage
- kasko osiguranje samohodnih strojeva, tračnih vozila i kontejnera
- osiguranje vozača od regresa osiguratelja.⁵¹

⁴⁹ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 135 - 136.

⁵⁰ Babić, L. (2014): Usporedba razvijenosti poljoprivrednog osiguranja Hrvatske, EU i SAD-a, ISSN 1330-7142, UDK=368.5(497.5), str. 50.

⁵¹ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 136 - 138.

3.2.3. Osiguranje od odgovornosti

Ovim osiguranjem pokriva se odgovornost osiguranika za nastale štete prema trećim osobama. Sklapanjem ugovora o osiguranju od odgovornosti ne utvrđuje se vrijednost predmeta već sama odgovornost čime se štite osiguranik i oštećenik (nepoznat u trenutku sklapanja ugovora). Razlikujemo imovinsku štetu (na imovini treće osobe) i neimovinsku (naknada za nastalu bol, smrt zbog ugrožavanja života treće osobe). Premda je po svojoj biti imovinsko osiguranje ne mogu se primijeniti neka načela iz imovinskog osiguranja vezana za svotu osiguranja poput nemogućnosti podosiguranja i primjene pravila proporcije.⁵²

3.2.4. Kreditno osiguranje

Kreditnim osiguranjem smanjuje se rizik poslovanja pravnih osoba, dok fizičke osobe ugovaraju police kreditnog osiguranja zbog potencijalne nemogućnosti otplate kredita (bolovanja, otkaza, smrt zbog bolesti ili nesretnog slučaja). Ovim osiguranjem osiguratelj jamči da će podmiriti potraživanje vjerovnika ako dužnik (osiguranik) o dospijeću kreditnog potraživanja ne može ispuniti svoju obvezu plaćanja duga.⁵³ Razlikujemo dvije vrste kreditnog osiguranja: kreditno osiguranje u užem smislu (*del credere* osiguranje) i kaucijsko (garancijsko) osiguranje.

Del credere osiguranje zaključuje vjerovnik (korisnik osiguranja) dok dužnik to ne mora niti znati. U slučaju da dužnik ne podmiri svoje obveze vjerovnik ima pravo na naknadu štete od osiguratelja. Zbog mogućih velikih iznosa gubitaka treba uzeti u obzir dva načela:

- Rizici moraju biti svrstani po kategorijama koje odražavaju prosjek kreditnih rizika: određivanje rizičnosti klijenata za svaku komponentu (sektor stanovništva, gospodarstva ili države) u svrhu homogenizacije portfelja od najrizičnijih do najmanje rizičnih i za banku prihvatljivih kreditnih potraživanja. U slučaju većeg rizika ugovaraju se veće kamatne stope, i obrnuto.
- Pokriće rizika ne obuhvaća cijelo kreditno potraživanje: osiguranik zadržava dio rizika kako bi osiguratelj bio siguran da ne snosi samo najrizičnija kreditna potraživanja.⁵⁴

Kaucijsko (garancijsko) osiguranje sklapa se kada je dužnik (osiguranik) obavezan na to prema svom vjerovniku (korisnik osiguranja) na temelju ugovora o dobivanju kredita.

⁵² Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 138 - 139.

⁵³ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 139.

⁵⁴ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 140 - 141.

Ukoliko dođe do nastanka rizika osiguratelj isplaćuje štetu vjerovniku i ima pravo regresa od osiguranika.⁵⁵

3.2.5. Osiguranja osoba u sferi neživotnih osiguranja

Pod osiguranjem osoba u neživotnim osiguranjima podrazumijeva se:

- Osiguranje od nezgode
- Putno osiguranje
- Zdravstveno osiguranje
- Osiguranje troškova pravne zaštite (građanske tužbe protiv trećih osoba, sudske pristojbe, naknade odvjetnicima)

Osiguranje od nezgode pokriva svaki iznenadni i o volji osiguranika neovisan događaj koji ima za posljedicu njegovu smrt, invaliditet ili prolaznu nesposobnost za rad.⁵⁶ Osiguranici su osobe od 14 do 75 godina, a osiguranje se može sklapati na pojedinačnoj i kolektivnoj osnovi (npr. kolektivno osiguranje radnika pri i izvan redovitog zanimanja).

U slučaju nastanka osiguranog događaja osiguratelj je dužan: isplatiti osigurninu korisniku osiguranja ili osobi koja dokaže pravo na tu isplatu; isplatu dijela osigurane svote prema postotku invaliditeta; isplatu dnevne naknade u ugovorenoj visini (u slučaju prolazne nesposobnosti za rad) ili stvarne nužne troškove liječenja ako ih ne pokriva zdravstveno osiguranje.⁵⁷

Putno osiguranje ugovaraju rezidenti koji putuju u inozemstvo ili nerezidenti na putovanju u tuzemstvu (pregledi i liječenje akutnih bolesti koja nisu pokrivena Konvencijom između Hrvatske i domicilne države stranca). Ugovaranjem putnog osiguranja obvezno se ugovara dragovoljno zdravstveno osiguranje za vrijeme puta i boravka u inozemstvu (uključuje troškove liječenja i prijevoza), a moguće je ugovoriti i ostala osiguranja: osiguranje putnika od nezgode, osiguranje prtljage te osiguranje otkaza putovanja. Policama se ne pokrivaju nezgode nastale zbog rata, namjerenog ranjavanja, sportskih natjecanja i treninga, uklanjanja fizičkih mana.⁵⁸

⁵⁵ Andrijašević, S., Petranović, V.: op. cit., str. 112.

⁵⁶ Andrijašević, S., Petranović, V.: op. cit., str. 115.

⁵⁷ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 144.

⁵⁸ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 145 - 146.

Zdravstveno osiguranje predstavlja vrstu osiguranja kojim se osiguraniku pruža ekonomska zaštita u slučaju potrebe korištenja zdravstvenih usluga. Sustav zdravstvenog osiguranja uređen je: Zakonom o obveznom zdravstvenom osiguranju⁵⁹ i Zakonom o dobrovoljnom zdravstvenom osiguranju⁶⁰. Sukladno tome, određena je i osnovna podjela zdravstvenog osiguranja na:

- Obvezno zdravstveno osiguranje
- Dobrovoljno zdravstveno osiguranje.

Obvezno zdravstveno osiguranje ima socijalni karakter, te se njime na temelju načela uzajamnosti i solidarnosti omogućava pravo na osnovnu zdravstvenu zaštitu svim osobama sa prebivalištem u Republici Hrvatskoj. Bitno je naglasiti da svi korisnici osnovnog osiguranja, bez obzira koliko uplaćuju u osnovno osiguranje, imaju pravo na jednak nivo zdravstvene zaštite koju na prijedlog ministarstva zdravstva određuje Vlada Republike Hrvatske. Osnovno osiguranje se financira iz državnog proračuna putem doprinosa na plaću za zdravstveno osiguranje, putem prihoda od dividendi i sl.

Zakonom o obveznom zdravstvenom osiguranju je definirano *pravo na zdravstvenu zaštitu* (primarnu zaštitu, bolničko liječenje i korištenje lijekova koji se nalaze na listi HZZO-a, pravo na ortopedska pomagala ...) te *pravo na novčanu naknadu* koja se odnosi na naknadu plaće za vrijeme trajanja bolovanja te troškova prijevoza vezanih uz korištenje zdravstvene zaštite.

Dobrovoljno zdravstveno osiguranje dijeli se na:

- *Dopunsko zdravstveno osiguranje*: osigurava se pokrivanje razlike troškova zdravstvene zaštite iz obveznog zdravstvenog osiguranja koje ne podmiruje HZZO. Ovu podvrstu zdravstvenog osiguranja provode HZZO i društva za osiguranje. U pravilu, dopunska osiguranja se smatraju dugoročnim vidom osiguranja, međutim zakonom nije određeno razdoblje na koje se ono ugovara, te se police dopunskog osiguranja sklapaju najčešće na tri godine. Vrijednost premije osiguranja koju plaća osiguranik određuje se sukladno dobi, spolu i rizicima kojima se osiguranik izlaže.

⁵⁹ Narodne novine (2013): Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju, Narodne novine d.d. Zagreb, NN 80/13, NN 137/13.

⁶⁰ Narodne novine (2010): Zakon o dobrovoljnom zdravstvenom osiguranju, Narodne novine d.d. Zagreb, NN 85/06, 150/08, 71/10.

- *Dodatno zdravstveno osiguranje* pružaju samo društva za osiguranje, te sklapanjem ugovora osiguranik ima pravo na veći standard zaštite i opseg prava nego što je to predviđeno obveznim osiguranjem ili dopunskim osiguranjem.
- *Privatno zdravstveno osiguranje* također pružaju samo društva za osiguranje. Njime se omogućuje pravo na zdravstvenu zaštitu onim fizičkim osobama koje borave u Republici Hrvatskoj, a nisu se dužne osigurati sukladno Zakonu o obveznom zdravstvenom osiguranju i Zakonu o zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj.⁶¹

Dopunsko i dodatno zdravstveno osiguranje se ugovaraju kao dugoročna osiguranja, a najmanje u trajanju od jedne godine. Prava i obveze osiguranika iz dobrovoljnog osiguranja ne mogu se prenositi na druge osobe niti nasljeđivati.⁶²

3.2.6. Obvezna osiguranja u prometu

U skladu s člankom 2. Zakona o obveznim osiguranjima u prometu dijelimo ih na:

- Osiguranje putnika u javnom prometu od posljedica nesretnog slučaja moraju ugovoriti vlasnici prijevoznih sredstava koja se koriste za prijevoz putnika u javnom prometu. Najniža osigurana svota po jednom štetnom događaju po jednom putniku za slučaj smrti iznosi 40 000 kn, a za slučaj trajnog invaliditeta iznosi 80 000 kn.⁶³
- Osiguranje od automobilske odgovornosti sklapaju vlasnici vozila zbog mogućih šteta koje mogu nanijeti trećim osobama uporabom vozila (smrt, tjelesna ozljeda, narušavanje zdravlja, uništenja ili oštećenja stvari),⁶⁴

Pravo na naknadu štete, ukoliko do nesreće dođe krivnjom vozača automobila, imaju sljedeći sudionici:

- Osobe koje se nalaze u drugom vozilu
- Putnici u vozilu vozača koji je uzrokovao nesreću
- Pješaci.⁶⁵

⁶¹ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 38 - 46.

⁶² Stipić, M., (2008): Osiguranje s osnovama reosiguranja, Sveučilišni studijski centar za stručne studije, Split, str. 281.

⁶³ Narodne novine (2014): Zakon o obveznim osiguranjima u prometu, Narodne novine d.d. Zagreb, NN 151/05, 36/09, 75/09, 76/13, 152/14, Glava II, članak 17. i 19.

⁶⁴ Narodne novine (2014): op. cit., Glava III, članak 22.

⁶⁵ HOK (2015): Autoodgovornost, [Internet], raspoloživo na: <http://www.hok-osiguranje.hr/g917.aspx>, [06.01.2015.].

- Osiguranje zračnog prijevoznika, odnosno operatera zrakoplova od odgovornosti za štete nanesene trećim osobama, putnicima, prtljazi i teretu,
- Osiguranje vlasnika, odnosno korisnika brodice na motorni pogon, odnosno jahte od odgovornosti za štete nanesene trećim osobama.⁶⁶

3.3. Društva za osiguranje i neživotna osiguranja

Društva za osiguranje su pravne osobe koje obavljanjem poslova osiguranja pružaju ekonomsku zaštitu fizičkim i pravnim osobama, a zauzvrat naplaćuju premiju osiguranja. Društvo može biti osnovano kao dioničko društvo, društvo za uzajamno osiguranje ili kao europsko društvo.⁶⁷

Poslove osiguranja u Republici Hrvatskoj može obavljati:

- društvo za osiguranje sa sjedištem u Republici Hrvatskoj koje ima odobrenje Agencije za obavljanje poslova osiguranja
- društvo za uzajamno osiguranje sa sjedištem u Republici Hrvatskoj koje ima odobrenje Agencije za obavljanje poslova osiguranja
- društvo za osiguranje iz druge države članice koje, u skladu s ovim Zakonom, ima pravo obavljati poslove osiguranja putem slobode pružanja usluga ili poslovnog nastana
- društvo za osiguranje iz Švicarske Konfederacije koje je ima odobrenje nadležnoga nadzornog tijela za obavljanje poslova osiguranja i koje u skladu s ovim Zakonom ima pravo obavljati poslove osiguranja putem poslovnog nastana
- podružnica društva za osiguranje iz treće države koje ima odobrenje Agencije za obavljanje poslova osiguranja putem poslovnog nastana.⁶⁸

Društva za osiguranje mogu pružati samo one poslove iz osiguranja za koju su dobili dozvolu nadzornog tijela. Njihova djelatnost mogu biti samo životna osiguranja ili neživotna osiguranja.

Pretpostavlja se da su društva za neživotna osiguranja manje osjetljiva na utjecaj financijske krize u pogledu preuzimanja rizika budući da im je glavni rizik odstupanje stvarnih od očekivanih šteta. Izloženost financijskim i investicijskim rizicima kod neživotnih osiguranja

⁶⁶ Narodne novine (2014): op. cit., članak 2.

⁶⁷ Narodne novine (2015): op. cit., članak 19.

⁶⁸ Narodne novine (2015): op. cit., članak 17.

manja je u odnosu na izračune rizika od strane aktuara (matematičari u osiguranju) nego što je to slučaj kod životnih osiguranja. Izuzetak u izloženosti financijskoj krizi čine poslovi vezani za kreditna osiguranja, CDS-ovi (kupoprodaja rizika) i pokriće rizika od odgovornosti menadžera.⁶⁹

Na području Republike Hrvatske trenutno djeluje 23 društva za osiguranje od čega njih 15 obavlja djelatnost samo pojedine vrste osiguranja (devet se odnosi na neživotna osiguranja), a osam ih je registrirano kao kompozitna društva (npr. Allianz Zagreb d.d., Generali osiguranje d.d., itd.). Također, trenutno djeluje i jedno društvo za reosiguranje (Croatia Lloyd d.d.).⁷⁰

3.4. Kanali distribucije neživotnih osiguranja

Prodajni kanali neživotnih osiguranja predstavljaju načine po kojima se osiguranja prodaju korisnicima. Izbor prodajnog kanala ovisi o karakteristikama pojedinih vrsta osiguranja i interesom tržišta za njima. Društva za osiguranje se rijetko odlučuju za samo jedan način distribucije proizvoda, te u pravilu kombiniraju više kanala distribucije. Primjerice, Croatia zdravstveno osiguranje d.d. police dopunskog osiguranja prodaju putem interneta, preko agenata i u suradnji sa bankama (Erste & Steiermarkische bank d.d.).

Način prodaje osiguranja može biti kroz neposredan odnos između ugovaratelja osiguranja i osiguratelja, ili izravnim putem između sudionika osiguranja. Sukladno tome, razlikujemo tri distribucijska prodajna kanala:

- Izravna prodaja proizvoda osiguranja
- Posrednički kanali distribucije osiguranja
- Bankoosiguranje.⁷¹

3.4.1. Izravna prodaja

Kanali izravne prodaje (izravni marketing) se vrše putem televizijskih, novinskih i radijskih medija, putem interneta i izravnom telefonskom prodajom. Glavna prednost distribucije proizvoda osiguranja izravnim putem se očituje u niskim troškovima te se smatra

⁶⁹ Ćurak, M., Kundid, A., Visković, J. (2014): *Financije nakon krize: Forenzika, etika i održivost*, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, str. 29.

⁷⁰ Detaljni prikaz kretanja broja društava za osiguranje i broja zaposlenih će biti prikazan u poglavlju 5.1.2.

⁷¹ Ćurak, M., Jakovčević, D.: *op. cit.*, str. 194.

najefikasnijim načinom distribucije. Niski troškovi omogućuju prodaju proizvoda osiguranja po nižim cijenama.

Osim nižih troškova, prednosti ovakvog načina prodaje se očituju u lakšem pristupu na nova tržišta osiguranja te time što se putem izravne prodaje lakše dolazi do važnih informacija o kretanjima na tržištu i istraživanja potreba klijenata na temelju čega osiguratelji lakše odlučuju o načinu prodaje i vrsti osiguranja na koja će se usmjeriti.

Nedostaci izravne prodaje se najviše odnose na stav potencijalnih klijenata uslijed nedovoljne uvjerljivosti zbog kompleksnosti pojedinih osiguranja te nuđenja proizvoda po nižim cijenama. Međutim, kao što je rečeno, to je veći problem za kompleksna osiguranja (pogotovo životna) za koja je potrebno prikupiti dosta informacija, dok proizvodi neživotnog osiguranja poput putnog, zdravstvenog osiguranja ili osiguranja od automobilske odgovornosti su idealni za ovaj način prodaje.

Iako posrednička prodaja dominira nad ovakvim načinom distribucije, izravna prodaja nudi dosta prostora za rad. To se pogotovo odnosi na povećanje internetske prodaje koja je rastuća grana prodaje na gotovo svim tržištima.⁷²

3.4.2. Posrednički kanali

Prodaja putem posrednika i zastupnika na tržištu osiguranja predstavlja dominantan način prodaje osiguranja. Posredovanjem se bave brokeri kao zaposlenici ovlaštenog društva za posredovanje u osiguranju, dok zastupanje obavljaju agenti koji mogu biti fizičke osobe (obrtnici) ili pravne osobe. Fizička osoba koja se bavi zastupanjem osiguratelja u prodaji osiguranja mora imati odobrenje od nadzornog tijela (HANFA-e).

Broker je predstavnik osiguratelja koji vrši poslove prodaje osiguranja i savjetovanja potencijalnih klijenata. Ukoliko je tako dogovoreno, broker može obavljati poslove naplate premije, izvršavanje likvidacije i isplate manjih šteta. Broker za obavljene usluge od osiguratelja naplaćuje proviziju koja se određuje kao postotak od ugovorene premije osiguranja. Potrebno je naglasiti da broker ne predstavlja stranku niti preuzima rizik naknade štete. Kako brokeri nisu direktno vezani uz samo jedno društvo za osiguranje, oni prilikom savjetovanja potencijalnih klijenata mogu preporučiti proizvode više osiguratelja.

⁷² Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 208 - 209.

Agent prilikom obavljanja poslova osiguranja predstavlja osiguratelja i ima određene ovlasti prema kojima djeluje u ime osiguratelja. Kao i brokери, tako i agenti za obavljene posao od osiguratelja dobiju proviziju. Razlikuju se dvije kategorije agenata, a to su: vezani i nezavisni agenti. Vezani agenti zastupaju samo jednog osiguratelja, dok nezavisni agenti zastupaju veći broj osiguratelja.

Agente se još naziva i honorarnim zastupnicima, koji već imaju posao te uz njega mogu ponuditi i osiguranje (npr. posrednici u prodaji nekretnina koji mogu nuditi proizvode osiguranja imovine te osiguranje od požara i elementarnih šteta).

Nedostatak ovog kanala distribucije usporedno s izravnom distribucijom se očituje u većim troškovima koji se poglavito odnose na provizije brokera i agenata, ali kvaliteta usluge i boljeg informiranja potencijalnih klijenata ovaj kanal distribucije čini najzastupljenijim na tržištu.⁷³

3.4.3. Bankoosiguranje

Bankoosiguranje predstavlja prodaju proizvoda osiguranja preko bankovne prodajne mreže, a poznato je i pod nazivom bankassurance. Prodajni kanal bankoosiguranja u Europi se pojavio oko 1970. godine. Nastao je težnjom društva za osiguranje za smanjenjem prodajnih troškova i banaka koje su ponukane liberalizacijom ponude bankarskih usluga i padom rentabilnosti tradicionalnih bankovnih usluga željele povećati prihode.⁷⁴

Prodaju osiguranja banke mogu obavljati na temelju distribucijskih sporazuma s osigurateljima ili preko joint venture firme. Također, banka može plasirati proizvode društva za osiguranje koje je jedinica financijskog konglomerata kojemu pripada i banka, a koje je nastalo bilo udruživanjem, stjecanjem ili pak osnivanjem društva za osiguranje odnosno banke.

Prednost bankoosiguranja ogleda se najviše u velikom broju poslovnica banaka te velikoj bazi potencijalnih klijenata. Banke već u svom osnovnom poslovanju upoznaju potrebe i mogućnosti klijenata te sukladno njihovim željama i potrebama mogu lakše ponuditi odgovarajući proizvod osiguranja. Osim toga, interes banaka se očituje u tome što klijentu mogu ponuditi sve financijske usluge na jednom mjestu.

⁷³ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str. 194 - 203.

⁷⁴ Bijelić, M. (2002): Osiguranje i reosiguranje, Tectus d.o.o., Zagreb. str. 310.

Prednosti i koristi bankoosiguranja imaju:

- Banke – izvor dodatnog prihoda čime se smanjuju ukupni fiksni troškovi; velika baza podataka te blizak odnos sa klijentima i već razvijena reputacija u poslovanju;
- Društva za osiguranje – efikasniji distribucijski kanal u pogledu troškova i povećanje prodaje.

Povećanje prodaje osiguranja putem bankoosiguranja se očituje npr. u situacijama kada banka fizičkim ili poslovnim osobama prilikom ugovaranja kredita uvjetuje sklapanje police osiguranja kao instrument osiguranja povrata kredita. Možemo govoriti o uvjetu sklapanja ugovora o osiguranja stana prilikom podizanja stambenog kredita ili kada leasing kuće uvjetuju kasko osiguranje vozila.

Najveći nedostaci bankoosiguranja su u velikim troškovima njegove implementacije (reorganizacija i prilagodba informacijskog sustava, troškovi vezani uz edukaciju i osposobljavanje zaposlenika), rizik reputacije (zatvaranje računa uslijed nezadovoljstva s osigurateljem ili bankom), indiferentnost bankovnog osoblja (nedovoljno poznavanje proizvoda i nedostatak stimulacije), razlike u poslovnim kulturama bankarskog i osiguravajućeg sektora te destimulacija posrednika u osiguranju.⁷⁵

Prema posljednjim dostupnim podacima o rasprostranjenosti kanala distribucije proizvoda neživotnih osiguranja možemo vidjeti razlike koje prevladavaju u navedenim zemljama. Tako je izravna prodaja najzastupljenija u Republici Hrvatskoj s 71%, dok se u Poljskoj, Sloveniji i Slovačkoj najviše koriste usluge agenata (preko 60%).

Tablica 3: Struktura premije neživotnih osiguranja prema distribucijskim kanalima u 2012. godini

		Izravna prodaja	Agenti	Brokери	Bankoosiguranje	Ostalo
BG	Bugarska	19,6%	34,4%	46,0%	0,0%	0,0%
HR	Hrvatska	71,0%	17,5%	6,0%	3,1%	2,4%
PL	Poljska	15,3%	61,0%	19,3%	2,3%	2,1%
RO	Rumunjska	25,1%	36,2%	38,5%	0,2%	0,0%
SI	Slovenija	30,0%	61,5%	5,5%	0,5%	2,5%
SK	Slovačka	22,2%	64,3%	0,7%	0,0%	12,8%

Izvor: Insurance Europe, <http://www.insuranceeurope.eu/statistics-n%C2%B050-european-insurance-figures-dataset>, Tablica 23., str. 65.

⁷⁵ Ćurak, M., Jakovčević, D.: op. cit., str 203 - 208.

3.5. Determinante potražnje za neživotnim osiguranjima

Kada je riječ o čimbenicima, odnosno determinantama potražnje za neživotnim osiguranjima, treba istaknuti činjenicu da se većina istraživanja koja govore o determinantama potražnje odnosi na tržište životnih osiguranja, dok se relativno mali broj istraživanja bavi čimbenicima utjecaja na potražnju za neživotnim osiguranjima. Razlog tome je svakako i činjenica da je većina determinanti jednaka i za životna i za neživotna osiguranja.

Park i Lemaire analizirali su utjecaj kulture na potražnju za neživotnim osiguranjima. Istraživanje je obuhvatilo 68 zemlja u periodu od 10 godina, budući da su se prethodna istraživanja fokusirala na utjecaj demografskih, ekonomskih i institucionalnih varijabli, a malo tko je razmatrao kulturnu dimenziju. Autori su otkrili da je korištenje neživotnih osiguranja negativno utjecalo u zemljama u kojima postoji populacija s islamskim uvjerenjima. Također je utvrđeno da kultura utječe na potražnju za neživotnim osiguranjima u bogatijim zemljama.⁷⁶

Determinante potražnje za osiguranjima mogu se kategorizirati u tri glavne skupine:

- **Ekonomski faktori.** U situaciji kada snažno raste BDP te stanovništvo ima više prihode, više će se novca izdvajati za osiguranja, bilo ona životna ili neživotna, što je razumljivo, jer se znatan dio kućnog budžeta može trošiti na neegzistencijalne potrebe.
- **Politički i zakonodavni faktori.** Treba istaknuti činjenicu da postoji snažna povezanost između inflacije i monetarne stabilnosti neke zemlje sa potražnjom za osiguranjima. Naime, politička i zakonodavna stabilnost je značajan čimbenik za potražnju za osiguranjima. Primjerice, zakonodavni okvir može kreirati snažne pretpostavke za potražnju za određenim vrstama osiguranja, kao što je riječ o primjerice zdravstvenom osiguranju (u mnogim je zemljama zdravstveno osiguranje obvezno te se građani rijetko odlučuju za dopunsko zdravstveno osiguranje).
- **Socijalni faktori.** Osiguranje je u velikoj mjeri proizvod kojeg korisnici subjektivno ocjenjuju, tako da ugovaranje brojnih vrsta osiguranja uvelike ovisi o nacionalnoj kulturi i volji pojedinaca.⁷⁷

⁷⁶ Park, S. C., Lemaire, J. (2012): The impact of culture on the demand for non-life insurance, *Astin Bulletin*, 42(2), str. 501-527.

⁷⁷ Hussels, S., Ward, D., Zurbrugg, (2005): Stimulating the demand for insurance, *Risk Management and Insurance Review*, 8 (2), str. 257-278.

U tablici 4 navedeni su čimbenici koji utječu na potražnju za neživotnim osiguranjima te njihov pozitivan ili negativan utjecaj.

Tablica 4: Determinante koje utječu na potražnju za neživotnim osiguranjima

Varijabla	Utjecaj na potražnju
Ekonomski faktori	
Raspoloživi dohodak	pozitivan
Stalni prihod	pozitivan
Cijena osiguranja	negativan
Stopa inflacije	pozitivan i negativan
Realna kamatna stopa	pozitivan i negativan
Demografski faktori	
Veličina populacije	pozitivan
Urbanizacija	pozitivan
Starosna struktura	pozitivan i negativan
Socijalni i kulturni faktori	
Averzija prema riziku	pozitivan i negativan
Obrazovanje/ljudski kapital	pozitivan
Religija	negativan
Strukturni faktori	
Financijski razvoj	pozitivan
Monopolističko tržište	negativan
Zakonodavno okruženje	pozitivan
Primjena zakonodavstva	pozitivan
Politički rizik	negativan

Izvor: Vlastita izrada autora prema Outreville, J. F. (2013): The relationship between insurance and economic development: 85 empirical papers for a review of the literature, Risk Management & Insurance Review, 16(1), str. 71-122.

Svi ovi pokazatelji govore kako je tržište neživotnih osiguranja veoma složena i kako na njegovu potražnju utječu brojne varijable, svaka sa svojim utjecajem i smjerom kretanja.

4. TRŽIŠTE NEŽIVOTNIH OSIGURANJA U SREDNJOJ I ISTOČNOJ EUROPI

U ovom poglavlju će se pomoću ostvarenih premija, analizirati razvijenost tržišta neživotnih osiguranja u državama srednje i istočne Europe, s posebnim naglaskom na Republiku Hrvatsku. Također, dat će se prikaz strukture neživotnih osiguranja kako bi se u sljedećem poglavlju napravila analiza najzastupljenijih vrsta neživotnih osiguranja.

4.1. Analiza razvijenosti tržišta neživotnih osiguranja

Pad ukupne premije osiguranja u Republici Hrvatskoj koji je započeo 2009. godine kao posljedica utjecaja financijske krize, zaustavljen je nakratko 2013. godine kada je zabilježen rast premije od 0,4% u odnosu na prethodnu godinu. U 2014. godini bilježimo pad ukupne premije osiguranja od 5,7%. Glavni razlog je pad premije osiguranja od automobilske odgovornosti za 18,3%.⁷⁸ I dalje se bilježi pad premije neživotnih osiguranja koja je u 2014. godini u odnosu na 2013. godinu pala za dodatnih -9,4%. Zaračunata bruto premija je sa 5.92 milijarde kuna u 2014. godini pala u odnosu na prethodnu godinu za više od 614 milijuna kuna.

Tablica 5: Usporedba ukupne bruto premije osiguranja s bruto premijom neživotnih osiguranja za Republiku Hrvatsku u razdoblju 2003. - 2014.

Godina	Zaračunata bruto premija osiguranja u 000kn	% promjene	Zaračunata bruto premija neživotnih osiguranja u 000kn	% promjene
2003.	6.067.042	8,8	4.717.061	6,6
2004.	6.626.867	9,2	5.057.446	7,2
2005.	7.350.074	10,9	5.454.305	7,8
2006.	8.180.156	11,3	6.015.094	10,3
2007.	9.064.932	10,8	6.582.189	9,4
2008.	9.686.102	6,9	7.140.327	8,5
2009.	9.411.336	-2,8	6.922.611	-3,0
2010.	9.245.543	-1,8	6.787.860	-1,9
2011.	9.145.245	-1,1	6.713.977	-1,1
2012.	9.038.475	-1,2	6.577.321	-2,0
2013.	9.076.600	0,4	6.538.186	-0,6
2014.	8.561.358	-5,7	5.923.573	-9,4

Izvor: HUUO, http://www.huo.hr/Listanje_PDF/Trziste_osiguranja_RH_2014/index.html#/18

⁷⁸ Hrvatski ured za osiguranje: op. cit., str. 10.

Prema kretanju premije neživotnih osiguranja u navedenom razdoblju s naglaskom od vrhunca financijske krize možemo zaključiti da su kretanja na tržištu neživotnih osiguranja Republike Hrvatske u skladu sa većinom država srednje i istočne Europe. U tablici 6 možemo vidjeti da nakon godina velikog rasta u razdoblju od 2003. – 2008., dolaskom krize je došlo do pada na tržištu neživotnih osiguranja. Tako npr. Bugarska zaključno s 2013. godinom, usprkos rastu u odnosu na prethodno razdoblje, ima učinke kakve je imala u godinama prije krize.

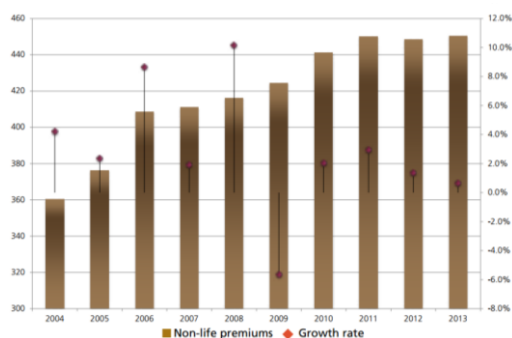
Tablica 6: Kretanje premija neživotnih osiguranja u zemljama srednje i istočne Europe od 2006. - 2013.

ZEMLJE	Vrijednosti izražene u milijunima EUR-a								Nominalni rast	
									Indeks	Indeks
	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2012/11	2013/2012
Bugarska	548	655	787	747	706	694	683	755	-1,6%	10,5%
Češka	2.725	2.875	3.001	3.082	3.253	3.121	3.047	3.164	-2,4%	3,4%
Estonija	200	254	245	233	217	217	225	412	3,5%	83,1%
HRVATSKA	818	898	971	948	919	891	870	865	-2,3%	-0,6%
Mađarska	1.627	1.662	1.609	1.551	1.444	1.212	1.262	1.193	4,2%	-5,4%
Latvija	267	401	449	287	232	157	173	220	10,4%	27,2%
Poljska	4.284	5.093	4.840	5.131	5.721	5.566	6.296	6.180	13,1%	-1,8%
Rumunjska	1.067	1.450	1.770	1.577	1.558	1.407	1.287	1.550	-8,5%	20,5%
Slovenija	1.185	1.285	1.377	1.440	1.438	1.443	1.441	1.401	-0,1%	-2,3%
Slovačka	759	861	965	965	868	870	863	860	-0,8%	-0,3%

Izvor: Insurance Europe,

<http://www.insuranceeurope.eu/uploads/Modules/Publications/statisticsno50europeaninsurancefigures.pdf>, str. 50

Ukupno kretanje premija na tržištu neživotnih osiguranja u Europi usprkos blagom padu na početku krize u 2008. godini, bilježi konstantan rast tržišta neživotnih osiguranja.



Graf 3: Premija neživotnih osiguranja u Europi za razdoblje 2004. - 2013. (€bn)

Izvor: Insurance Europe,

<http://www.insuranceeurope.eu/uploads/Modules/Publications/statisticsno50europeaninsurancefigures.pdf>, str.

22.

Kretanja na tržištu neživotnih osiguranja možemo pratiti i udjelom po stanovniku jedne zemlje. Ukupna *premija po stanovniku* u Republici Hrvatskoj za 2014. godinu iznosi 2.017,00 kn (od toga udio neživotnih osiguranja iznosi 1.396,00 kn) što predstavlja pad u odnosu na prethodnu godinu.⁷⁹ Republika Hrvatska se nalazi u prosjeku država srednje i istočne Europe, ali je ipak taj iznos znatno manji od razvijenih zemalja.

Tablica 7: Premija neživotnih osiguranja po stanovniku za države srednje i istočne Europe

Zemlje	Udio premije neživotnih osiguranja po stanovniku u €					
	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Bugarska	86	105	100	95	94	93
Češka	280	290	296	311	298	290
Estonija	189	183	175	163	163	170
HRVATSKA	208	225	220	214	208	204
Mađarska	165	160	155	144	121	127
Latvija	181	205	133	109	76	85
Poljska	134	127	135	150	144	163
Rumunjska	69	86	77	77	70	64
Slovenija	639	685	709	702	704	701
Slovačka	160	180	179	161	161	160
	2.111	2.246	2.179	2.126	2.039	2.057

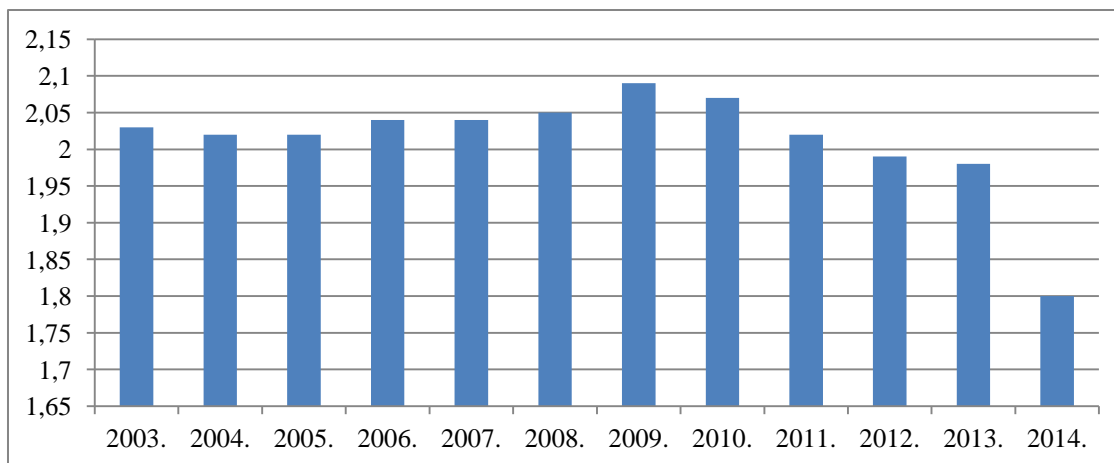
Izvor: Insurance Europe, www.insuranceeurope.eu

Uz pokazatelje premije neživotnih osiguranja te premije po stanovniku zemlje, važan pokazatelj koji prikazuje kretanja na tržištu osiguranja predstavlja *udio premije neživotnih osiguranja u BDP-u* jedne zemlje.

Nakon godina rasta BDP-a u Republici Hrvatskoj koji je u godinama prije početka financijske krize iznosio 3,8 - 5,1%⁸⁰, dolaskom same krize 2008. godine je značajno usporen, te u razdoblju od 2009. godine bilježi se konstantan pad BDP-a, kako na ukupnoj razini tako i po stanovniku. Pad ukupnog BDP-a se oslikava i na kretanje udjela premija neživotnog osiguranja u samom BDP-u.

⁷⁹ Hrvatski ured za osiguranje: op. cit., str. 18

⁸⁰ Hrvatski ured za osiguranje: op. cit., str. 8.



Graf 4: Udio premije neživotnih osiguranja u BDP-u RH u razdoblju 2003. - 2014.

Izvor: HUUO, http://www.huoo.hr/Listanje_PDF/Trziste_osiguranja_RH_2014/index.html#/20

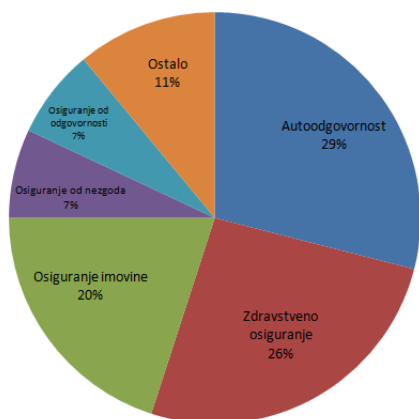
Udio bruto premije neživotnih osiguranja u BDP-u Republike Hrvatske iznosi 1,80% (ukupni udio bruto premije osiguranja u BDP-u za 2014. godinu iznosi 2,60%) po čemu je bolja u odnosu na zemlje istočne Europe, međutim znatno zaostaje za razvijenim zemljama Europske unije gdje je ona znatno veća, gotovo dvostruko.

4.2. Struktura neživotnih osiguranja

Neživotna osiguranja su zastupljena s 40% ukupnih zaračunatih premija u Europi u 2013. godini.⁸¹ U Republici Hrvatskoj u 2014. godini zaračunata bruto premija neživotnih osiguranja iznosila je skoro 70% ukupno zaračunatih premija, a najveća je bila za osiguranja od odgovornosti za upotrebu motornih vozila s 28,43%.⁸² Budući da je ovo osiguranje zakonom obvezno ne treba nas čuditi što se najveći udio odnosi na njega, premda se bilježi pad premije u odnosu na prethodnu godinu. U skladu sa slikom 1 u sljedećem poglavlju izvršiti će se analiza neživotnih osiguranja koja imaju najveći udio na tržištu neživotnih osiguranja (osiguranje od odgovornosti za upotrebu motornih vozila, zdravstveno osiguranje i osiguranje imovine) u godinama prije i nakon nastanka financijske krize.

⁸¹ Insurance Europe, <http://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/StatisticsNo50EuropeanInsuranceinFigures.pdf>, str. 22, [6.12.2015.].

⁸² Hrvatski ured za osiguranje: op. cit., str. 26.



Slika 1: Struktura ukupnih premija neživotnih osiguranja u Europi u 2013. godini

Izvor: Insurance Europe,

<http://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/StatisticsNo50EuropeanInsuranceinFigures.pdf>,
str. 22

Prema tablici 8 u pretkriznom razdoblju (od 2005. do 2007. godine) navedene zemlje bilježe najveće udjele osiguranja od AO u ukupnim neživotnim osiguranjima.

Tablica 8: Udio osiguranja od automobilske odgovornosti u neživotnim osiguranjima

DRŽAVA	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Hrvatska	55.61%	56.66%	57.42%	57.03%	56.23%	57.68%	57.05%	56.75%	55.71%	55.56%	55.63%	55.66%
Slovenija	36.86%	38.56%	40.37%	42.14%	40.76%	40.62%	40.31%	39.24%	38.73%	37.21%	34.86%	33.10%
Mađarska	55.49%	55.34%	57.92%	58.29%	57.04%	55.42%	53.26%	50.48%	50.42%	45.13%	40.81%	38.39%
Češka	52.88%	52.11%	52.17%	51.95%	50.28%	51.44%	50.52%	49.77%	46.63%	44.50%	44.01%	45.19%
Slovačka	58.18%	64.72%	67.18%	66.80%	63.50%	63.53%	62.69%	59.90%	64.52%	63.45%	62.80%	55.60%
Poljska	64.85%	63.42%	62.42%	62.85%	60.90%	59.77%	59.77%	57.08%	56.21%	57.91%	56.78%	53.18%
Estonija	64.55%	66.41%	66.89%	67.63%	68.50%	69.29%	67.35%	63.95%	64.98%	63.13%	62.17%	61.48%
Latvija	48.26%	45.99%	50.80%	51.96%	56.18%	61.10%	59.69%	55.05%	53.88%	50.96%	43.84%	44.90%
Litva	59.78%	56.67%	62.19%	62.45%	64.16%	64.72%	55.86%	57.84%
Bugarska	58.44%	62.05%	56.33%	57.36%	63.32%	67.79%	69.50%	71.08%	70.68%	71.18%	69.84%	69.41%
Rumunjska	72.14%	69.64%	70.26%	70.85%	62.79%	79.79%	75.88%	78.88%	74.52%	65.10%	69.54%	65.08%

Izvor: CEA Statistics N°42 European Insurance in Figures, November 2010,

Statistics N°50 European Insurance in Figures, December 2014,

<http://www.xprimm.com/Lithuania-2,10,21.htm> (podaci za Litvu)

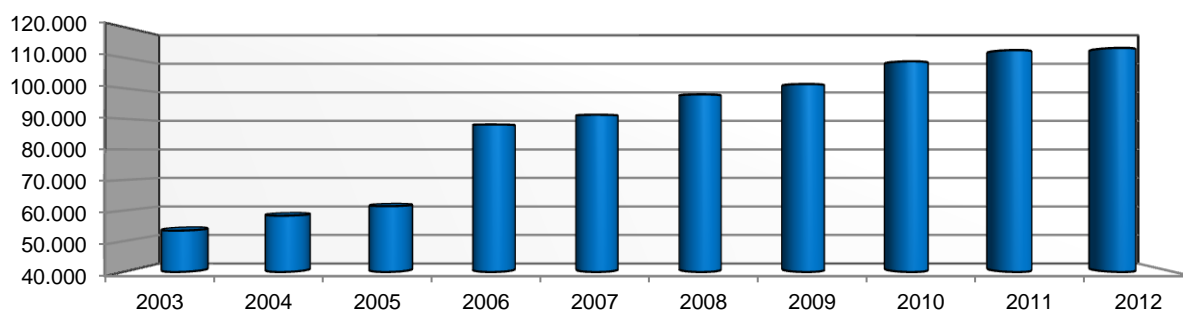
Udio osiguranja imovine u promatranom razdoblju se značajnije mijenjao u zadnjih nekoliko godina. Najveća promjena može se uočiti kod Mađarske gdje je u 2013. godini udio veći od 43% što predstavlja najveći udio osiguranja imovine u neživotnim osiguranjima među promatranim zemljama.

Tablica 9: Udio osiguranja imovine u neživotnim osiguranjima

DRŽAVA	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Hrvatska	20.44%	20.22%	20.15%	19.05%	19.32%	18.60%	18.85%	19.62%	19.70%	19.64%	19.66%	19.14%
Slovenija	14.18%	13.71%	13.72%	13.49%	13.59%	13.70%	14.38%	15.83%	16.13%	16.35%	15.90%	15.83%
Mađarska	33.11%	32.48%	29.69%	29.54%	29.44%	29.66%	32.75%	32.37%	36.43%	39.85%	42.55%	43.35%
Češka	22.45%	25.23%	24.59%	24.23%	22.86%	21.60%	21.59%	22.23%	24.72%	25.57%	24.88%	24.51%
Slovačka	27.33%	23.91%	22.44%	21.41%	22.00%	21.49%	21.97%	23.52%	25.12%	26.67%	26.54%	24.65%
Poljska	18.42%	18.79%	18.44%	17.60%	17.62%	16.79%	16.49%	17.66%	18.28%	19.40%	20.08%	21.66%
Estonija	22.73%	22.14%	22.52%	21.97%	22.50%	21.65%	22.86%	24.89%	24.88%	25.35%	25.65%	35.25%
Latvija	16.28%	16.58%	14.97%	16.67%	16.10%	14.21%	14.25%	15.68%	18.10%	19.75%	20.09%	18.78%
Litva	15.76%	16.67%	15.42%	15.72%	16.38%	16.71%	22.53%	17.97%
Bugarska	25.51%	24.42%	28.61%	23.44%	21.17%	18.32%	16.14%	18.47%	18.27%	17.87%	18.45%	18.38%
Rumunjska	15.48%	16.07%	14.26%	12.87%	12.46%	16.34%	16.16%	14.27%	16.50%	20.68%	20.12%	19.01%

Izvor: CEA Statistics N°42 European Insurance in Figures, November 2010,
 Statistics N°50 European Insurance in Figures, December 2014,
<http://www.xprimm.com/Lithuania-2,10,21.htm> (podaci za Litvu)

Kada se promatra kompletno tržište zdravstvenog osiguranja za zemlje članice Insurance Europe vidi se konstantan rast premija zdravstvenog osiguranja. Čak i u godinama financijske krize bilježi se godišnji rast između 3-7%.

**Graf 5: Premije zdravstvenog osiguranja za 34 zemlje članice Insurance Europe**

Izvor: Insurance Europe, www.insuranceeurope.eu

Udio zdravstvenog osiguranja u neživotnim osiguranjima najveći je u Sloveniji i Latviji. Značajnih oscilacija zbog pojave krize nije bilo, naprotiv zadnjih godina udio se je povećao. Prema podacima za Hrvatsku u 2014. godini udio je iznosio 4,70% što je na većoj razini nego u zadnjih 11 godina.⁸³

⁸³ Hrvatski ured za osiguranje: op. cit., str. 42.

Tablica 10: Udio zdravstvenog osiguranja u neživotnim osiguranjima

DRŽAVA	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Hrvatska	3.85%	2.25%	2.58%	3.38%	3.67%	3.79%	3.91%	3.90%	3.81%	3.82%	3.68%	3.85%
Slovenija	31.62%	30.62%	28.11%	26.43%	28.44%	28.64%	28.32%	28.82%	28.51%	29.73%	32.50%	34.38%
Mađarska	2.58%	2.42%	2.49%	2.57%	1.54%	1.50%	1.93%	1.16%	2.01%	1.73%	2.30%	2.99%
Češka	0.54%	0.65%	0.86%	1.10%	1.17%	1.60%	1.97%	2.17%	3.26%	3.78%	3.35%	3.14%
Slovačka
Poljska	1.11%	1.06%	0.98%	0.98%	1.03%	1.08%	1.47%	1.31%	1.52%	1.76%	2.00%	2.36%
Estonija	2.73%	2.29%	2.65%	2.31%	2.00%	1.97%	2.45%	3.86%	3.23%	3.23%	3.48%	3.69%
Latvija	12.79%	12.83%	14.44%	17.16%	16.85%	15.21%	17.15%	19.51%	15.52%	14.01%	21.46%	22.04%
Litva	2.72%	3.33%	2.49%	2.18%	2.39%	2.65%	3.22%	7.19%	3.75%	.	.	.
Bugarska	0.00%	0.00%	0.00%	0.25%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	.	4.39%
Rumunjska	0.62%	0.51%	0.61%	0.62%	0.84%	0.55%	0.40%	0.38%	0.32%	0.43%	0.70%	0.76%

Izvor: CEA Statistics N°42 European Insurance in Figures, November 2010,
Statistics N°50 European Insurance in Figures, December 2014

5. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE UTJECAJA KRIZE NA TRŽIŠTE NEŽIVOTNIH OSIGURANJA U ODABRANIM ZEMLJAMA

U ovom poglavlju izvršit će se empirijska analiza utjecaja krize na tržište neživotnih osiguranja za jedanaest zemalja srednje i istočne Europe. Analiza će se provesti za vremenski period od 2002. do 2014. godine na temelju sekundarnih podataka o pojedinim čimbenicima tržišta neživotnih osiguranja, kako bi se prikazom stanja prije i nakon pojave krize mogle dokazati ili opovrgnuti prethodno postavljene hipoteze.

5.1. Podaci i metodologija istraživanja

Podaci su preuzeti iz baze podataka Svjetske banke (World Bank), Insurance Europe, OECD-a i The Heritage Foundation. Prikupljeni su podaci o determinantama koje utječu na kretanje potražnje za neživotnim osiguranjima, a koje su korištene kao ostale varijable za koje se pretpostavlja da, uz utjecaj krize, imaju učinak na kretanje premija neživotnih osiguranja. Testirat će se i utjecaj financijske krize na promjene u strukturi premija neživotnih osiguranja. Iz analize je isključena 2015. godina zbog nedostupnosti podataka za zemlje koje su odabrane u uzorak, a slične su Republici Hrvatskoj po regionalnom kriteriju, procesu tranzicije te su članice Europske unije. Zemlje obuhvaćene istraživanjem su: Hrvatska, Slovenija, Mađarska, Češka, Slovačka, Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Bugarska i Rumunjska. Sukladno prethodno prikazanim determinantama potražnje za neživotnim osiguranjima (tablica 4) i dostupnosti podataka u analizi su obuhvaćene sljedeće varijable:

- Neživotna osiguranja i struktura (osiguranje od automobilske odgovornosti, imovinsko, zdravstveno i ostala osiguranja)
- Kriza
- Urbanizacija
- Obrazovanje
- Zaštita imovinskih prava
- Bruto nacionalni dohodak
- Cijena osiguranja

Pod varijablom *neživotna osiguranja i struktura* podrazumijevaju se iznosi premija neživotnih osiguranja po stanovniku i veličine udjela pojedinih vrsta neživotnih osiguranja u ukupnoj strukturi.

Utjecaj *krize* implementira se u model korištenjem dummy varijable s modalitetima 0 i 1 gdje 0 predstavlja razdoblje bez krize, dok 1 predstavlja razdoblje krize. Očekuje se negativan utjecaj krize na tržište neživotnih osiguranja.

Stupanj urbanizacije je postotni udio gradskog stanovništva u ukupnom stanovništvu određene države. Na tržište neživotnih osiguranja očekuje se pozitivan utjecaj jer su stanovnici u gradovima više informirani i izloženi raznim rizicima (prometne nesreće, provale, krađe).

Za varijablu *obrazovanje* korišten je postotak radno sposobnog stanovništva s visokim obrazovanjem (% od ukupnog broja radno sposobnih). Očekuje se pozitivan utjecaj na tržište neživotnih osiguranja jer se obrazovanjem stječe bolje razumijevanje rizika i prednosti osiguranja.

Za varijablu *zaštita imovinskih prava* korišten je Indeks imovinskih prava kojim se mjeri stupanj zaštite i provedbe imovinskih prava od strane države. Indeks se kreće u rasponu od 0 do 100, a veći indeks znači bolju zaštitu. Očekuje se pozitivan utjecaj na tržište neživotnih osiguranja jer provedba imovinskih prava stvara ekonomski poticaj na kupnju i osiguranje imovine.

Bruto nacionalni dohodak (GNI) je bruto domaći proizvod (GDP) umanjen za neto poreze na proizvodnju i uvoz, te za prihode zaposlenicima i prihode od imovine koji su ostvareni u inozemstvu. U radu je korišten GNI per capita. Očekuje se pozitivan utjecaj dohotka na potražnju za neživotnim osiguranjima.

Za varijablu *cijena* korišten je tržišni udio stranih osiguratelja koji nude proizvode neživotnih osiguranja na domaćem tržištu. Tržišta s manjim brojem stranih kompanija ili s ograničenjima na ulazak uglavnom imaju veću razinu cijena zbog manje konkurencije. Očekuje se negativan utjecaj cijene na potražnju za neživotnim osiguranjima.

Tablica 11: Varijable korištene u modelu

Opis varijable	Mjere varijabli	Očekivan utjecaj	Izvori podataka
Neživotna osiguranja i struktura (osiguranje od automobilske odgovornosti, imovinsko, zdravstveno i ostala osiguranja)	Premija po stanovniku Udio u strukturi	-	Insurance Europe
Kriza	Dummy varijable	negativan	-
Urbanizacija	Stupanj urbanizacije	pozitivan	Svjetska banka
Obrazovanje	Radno sposobno stanovništvo s visokim obrazovanjem (% od totala radno sposobnih)	pozitivan	Svjetska Banka
Zaštita imovinskih prava	Property Right Index	pozitivan	The Heritage Foundation
Bruto nacionalni dohodak	GNI per capita	pozitivan	Svjetska banka
Cijena (tržišni udio)	Tržišni udio stranih osiguratelja na domaćem tržištu	negativan	OECD

Izvor: Obrada autora

Za testiranje postavljenih hipoteza koristit će se dinamički panel model procijenjen Arellano-Bondovim procjeniteljem u dva koraka. Podaci će biti obrađivani u programu STATA. Panel analiza je statistička metoda koja se bavi dvodimenzionalnim i višedimenzionalnim panel podacima. Podaci se obično prikupljaju kroz određeni vremenski period i na istim jedinicama, a zatim se vrši linearna regresija na te obje dimenzije. Prema Daviesu i Lahiriju, višedimenzionalna analiza je ekonometrijska metoda u kojoj se podaci prikupljaju u više dimenzija, a to su najčešće vrijeme, jedinice i neka treća dimenzija.⁸⁴ Razlikujemo statičke i dinamičke modele.

Budući da je ovdje riječ o autokoreliranoj ekonomskoj varijabli procijenjen je dinamički panel model (AB model). Isti je primjereno koristiti ukoliko imamo relativno velik broj jedinica promatranja i kratku seriju podataka (u ovom slučaju trinaestogodišnje razdoblje). Dakle, prednost korištenja dinamičkog panel modela nad statičkim panel modelom je taj što u obzir uzima i vrijednost zavisne varijable u prethodnoj godini jer je većina ekonomskih varijabli dinamičke prirode. Dinamički panel modeli sadrže zavisnu varijablu s vremenskim pomakom (lagom).

⁸⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Panel_analysis, [18.05.2016.].

Problem multikolinearnosti među varijablama ispitat će se korelacijskom analizom kako bi se provjerilo je li postoje varijable koje imaju jaku statističku povezanost i isključile iz modela jer mogu utjecati na rezultate. Valjanost instrumenata ispitat će se Sarganovim testom. Ukoliko se nulta hipoteza prihvaća test je uspješan tj. odabrane instrumentalne varijable nisu korelirane s rezidualima.⁸⁵ Ako je nulta hipoteza odbačena potrebno je uvoditi nove varijable, a veliki broj novih varijabli dovodi do rizika od pristranosti. Konzistentnost rezultata testira se testom autokorelacije prvog i drugog reda prvih diferencija reziduala. Procijenjen je model:

$$\text{nezosigbpcEUR}_{it} = \alpha + \gamma \text{nezosigbpcEUR}_{i,t-1} + \beta_1 \text{kriza}_{it} + \beta_2 \text{urban}_{it} + \beta_3 \text{VSS_obraz}_{it} + \beta_4 \text{imov_prav}_{it} + \beta_5 \text{gnieur}_{it} + \text{trz_ud}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

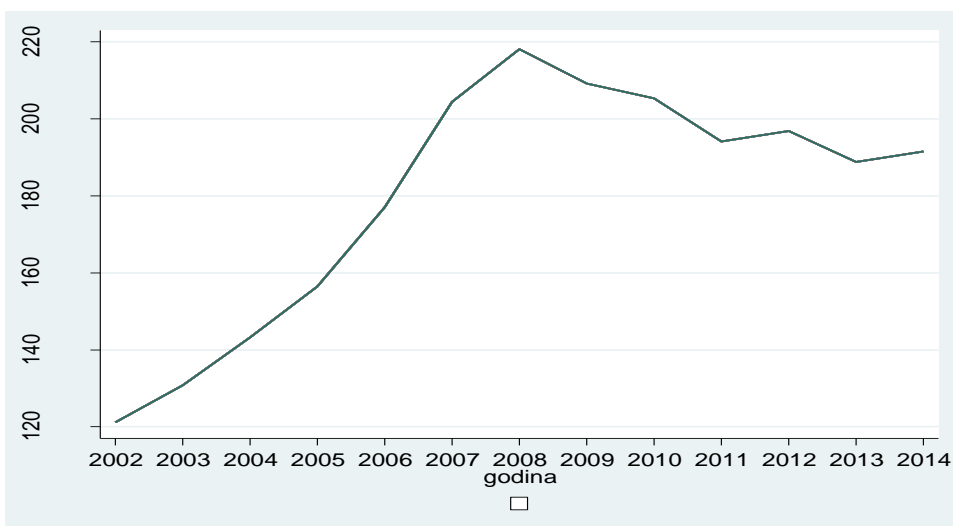
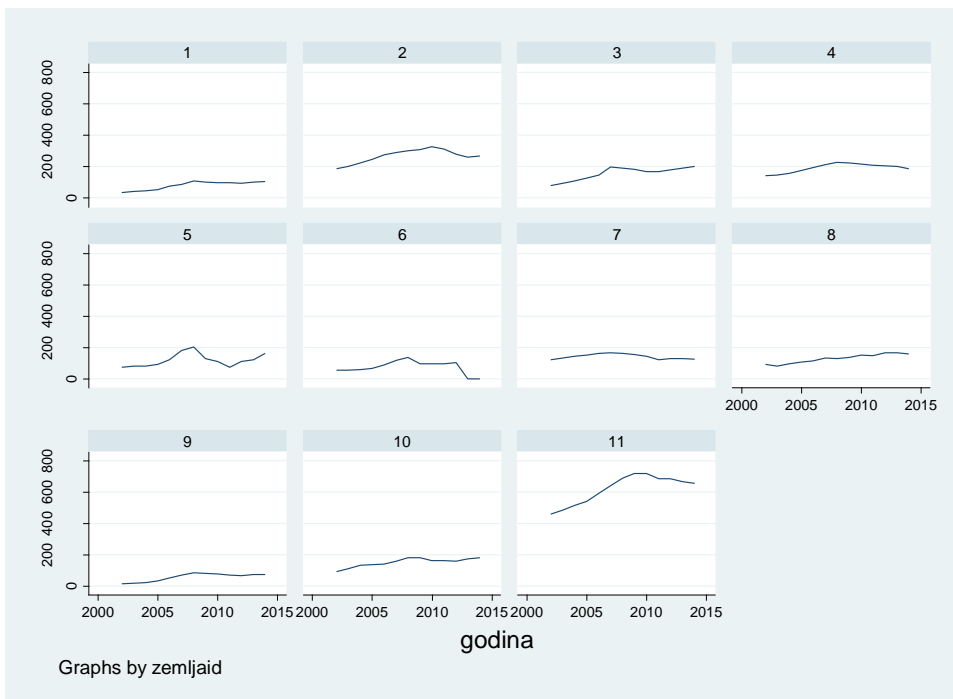
gdje je *nezosigbpcEUR* vrijednost premije neživotnih osiguranja po stanovniku, *kriza* je dummy varijabla s modalitetima 0 i 1, *urban* predstavlja stupanj urbanizacije, varijabla *VSS_obraz* predstavlja udio radno sposobnog stanovništva s VSS, *imov_prav* predstavlja razinu imovinskih prava u gospodarstvu, *gnieur* predstavlja bruto nacionalni dohodak po stanovniku, te *trz_ud* predstavlja varijablu cijene mjerenu tržišnim udjelom.

Kod testiranja promjene u strukturi premije neživotnih osiguranja koristit će se T-test za nezavisne uzorke. Dakle testira se je li se udio u razdoblju prije krize statistički značajno razlikuje od udjela istog tipa neživotnog osiguranja u kriznim vremenima.

5.2. Analiza rezultata istraživanja

Istraživanje će započeti s deskriptivnom statistikom. Zatim će se korelacijskom matricom ispitati povezanost varijabli. Dinamičkim modelom procijeniti će se utjecaj financijske krize na premije neživotnih osiguranja. Potom će se T-testom istražiti utjecaj krize na najzastupljenije vrste neživotnih osiguranja. Kao što je već navedeno, istraživanje je provedeno na uzorku od jedanaest zemalja u vremenskom razdoblju od 2002. do 2014. godine.

⁸⁵ <http://economics.about.com/od/economicsglossary/g/sargantest.htm> , [18.05.2016.].



Graf 6: Kretanje bruto premija neživotnih osiguranja po stanovniku

Izvor: Obrada autora

Iz grafičkog prikaza se može uočiti da je u razdoblju od 2002. do 2008. godine postojao rastući trend bruto premija neživotnih osiguranja nakon čega zbog dolaska financijske krize dolazi do korekcije u kretanju. Najbrži oporavak u kretanju bruto premija je imala Poljska koja je već u 2009. godini imala nastavak pozitivnih trendova.

Tablica 12: Deskriptivna statistika (varijable)

Variable		Mean	Std. Dev.	Min	Max	Observations
prem_p~r	overall	182.326	155.4664	14.68	720	N = 141
	between		156.4346	55.81769	619.8569	n = 11
	within		39.65759	20.9691	282.4691	T = 12.8182
urban	overall	62.97615	7.606886	49.695	73.809	N = 143
	between		7.905883	50.22631	73.39769	n = 11
	within		.8022888	60.17999	65.87	T = 13
vss_ob~_	overall	22.95874	7.188051	10	39.7	N = 143
	between		6.473084	14.23077	34.83077	n = 11
	within		3.648036	13.72797	31.22797	T = 13
imov_p~v	overall	53.11189	15.50561	30	90	N = 143
	between		15.29924	33.07692	79.61538	n = 11
	within		5.112494	43.4965	70.03497	T = 13
gnieur	overall	14578.86	3800.087	6742.169	22830.26	N = 143
	between		3056.869	9855.784	20268.07	n = 11
	within		2426.084	10033.29	20784.99	T = 13
trz_ud	overall	.7108287	.301808	.04208	.99792	N = 71
	between		.3363841	.0478363	.9519842	n = 7
	within		.0542105	.5536371	.8299564	T-bar = 10.1429

Izvor: Obrada autora

Iz prikaza deskriptivne statistike može se uočiti da je prosječna premija ostvarena u neživotnim osiguranjima 182,326 Eur po stanovniku sa standardnom devijacijom 155,466 Eur. Dakle, prosječno odstupanje od aritmetičke sredine je veliko, što znači da se premija i po godinama i po zemljama značajno razlikuje. Najmanja premija bila je 14,68 Eur u Rumunjskoj 2002. godine, dok je najveća bila 720,00 Eur u Sloveniji 2009. godine.

Prosječna razina urbanizacije u razdoblju od 2002. do 2014. godine iznosila je 62,97% s prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 7,61 postotnih poena. Dakle, riječ je o maloj disperziji. Najniža zabilježena stopa urbanizacije je 49,70% u Sloveniji 2014. godine, dok je najviša 73,81% u Češkoj 2002. godine.

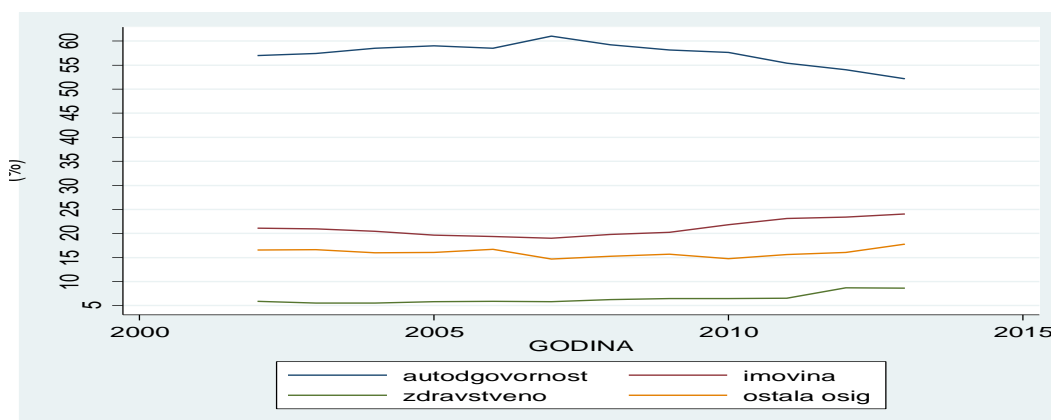
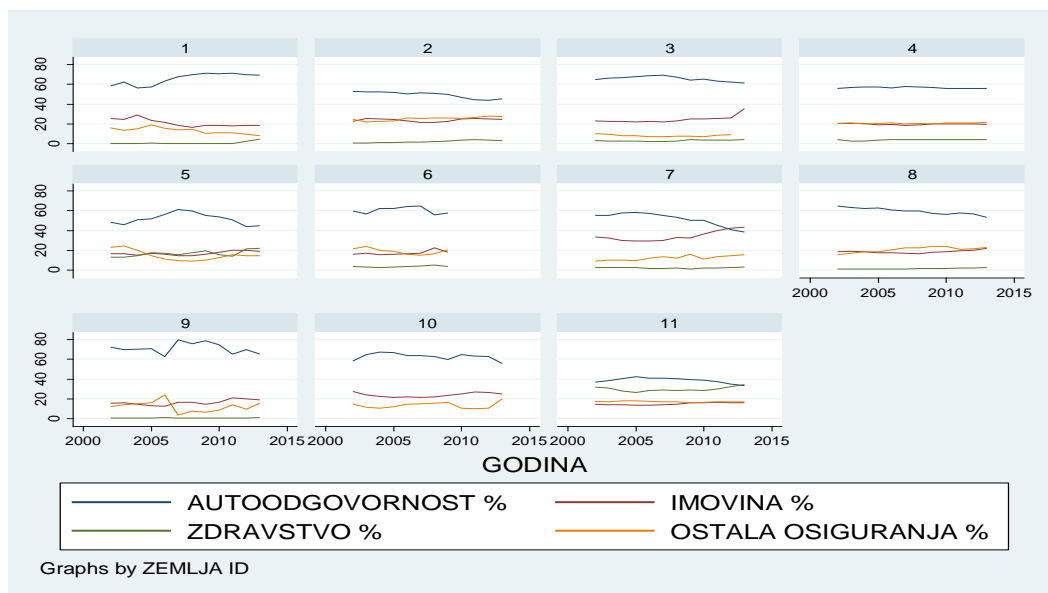
Prosjek visokoobrazovane radne snage u odabranim zemljama je 22,93% s prosječnim odstupanjem od 7,19 postotnih poena. Najniža zastupljenost visokoobrazovane radne snage bila je od 2002. do 2003. godine u Rumunjskoj u iznosu od 10%, dok je najviša bila 39,70% u Estoniji 2014. godine.

Razina indeksa imovinskih prava je 53,11 s prosječnim odstupanjem od 15,50. Najmanja vrijednost indeksa je 30 u Bugarskoj u periodu od 2004. - 2014. godine. U pretkriznom razdoblju na toj razini indeksa su bile Hrvatska i Rumunjska. Najveća razina indeksa je 90.

Zabilježena je posljednji put u Estoniji 2014. godine, na istoj razini kao u razdoblju od 2007. do 2009. godine.

Bruto nacionalni dohodak po stanovniku u prosjeku iznosio je 14.578,86 Eur s prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 3.800,09. Minimalna vrijednost GNI po stanovniku od 6.742,17 Eur je u Rumunjskoj 2003. godine, dok je maksimalna vrijednost od 22.830,26 Eur u Sloveniji 2014. godine.

Prosječan tržišni udio stranih osiguratelja je 0,71 (71%) s prosječnim odstupanjem od 0,30 (30 postotnih poena). Najmanji zabilježen udio je 4,20% u Sloveniji 2009. godine, dok je najveći 99,72% u Slovačkoj 2004. godine.



Graf 7: Kretanje udjela u ukupnoj premiji neživotnih osiguranja s obzirom na tipove

Izvor: Obrada autora

Promatrajući strukturu bruto premije neživotnih osiguranja može se uočiti da u svim promatranim zemljama premija osiguranja od automobilske odgovornosti prednjači u naplaćenim premijama nad ostalim vrstama neživotnih osiguranja izuzev Mađarske gdje je u 2012. godini na prvo mjesto došla premija osiguranja imovine, te Slovenije gdje je u 2013. godini na prvo mjesto došla premija za zdravstveno osiguranje.

Tablica 13: Deskriptivna statistika (vrste neživotnih osiguranja)

Variable	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Observations	
auodgm~r	overall	739.7578	779.6152	71	3575	N = 128
	between		779.2172	131.0833	2821.667	n = 11
	within		210.0564	-110.9089	1493.091	T = 11.6364
imomile	overall	278.4688	282.0563	25	1352	N = 128
	between		278.252	41.08333	888.9167	n = 11
	within		89.50286	-26.44792	741.5521	T = 11.6364
zdrmile	overall	64.85217	111.2588	0	482	N = 115
	between		111.0715	3	371.75	n = 10
	within		28.71035	-20.89783	175.1022	T = 11.5
ostala~e	overall	249.7937	324.0788	11	1423	N = 126
	between		313.895	15.36364	1007.75	n = 11
	within		110.9799	-237.9563	665.0437	T = 11.4545

Izvor: Obrada autora

Prosječna premija ostvarena kod osiguranja od automobilske odgovornosti u promatranim zemljama iznosi 739,7578 mil. Eur sa standardnom devijacijom 779,6152. Najmanja premija bila je 71 mil. Eur u Estoniji 2002. godine, dok je najveća 3.575 mil. Eur u Poljskoj 2012. godine.

Premija osiguranja imovine u prosjeku iznosi 278,4688 mil. Eur sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 282,0563 mil. Eur. Najniža premija je 25 mil. Eur u Estoniji 2002. godine, dok je najveća 1.352 mil. Eur u Poljskoj 2013. godine.

Prosječna premija zdravstvenog osiguranja je 64,85 mil. Eur sa standardnom devijacijom 111,2588 mil. Eur. Premiju nižu od 1 mil. Eur imala je Bugarska sve do 2012. godine, dok je najveća premija zabilježena u iznosu od 482 mil. Eur u Sloveniji 2013. godine.

Premija ostalih oblika neživotnih osiguranja iznosi u prosjeku 249,7937 mil. Eur sa prosječnim odstupanjem od 324,0788 mil. Eur. Najniže naplaćena premija ostalih oblika osiguranja je 11 mil. Eur, dok je najveća naplaćena premija 1.423 mil. Eur.

5.2.1. Utjecaj financijske krize na premije neživotnih osiguranja

U ovome radu su se postavile 2 glavne hipoteze. Prva glavna hipoteza odnosi se na utjecaj financijske i gospodarske krize na tržište neživotnih osiguranja u odabranim zemljama i glasi:

H1: Financijska i gospodarska kriza negativno su utjecale na tržište neživotnih osiguranja

Utjecaj krize na tržište neživotnih osiguranja testira se dinamičkim panel modelom. Da bi panel model dao adekvatne vrijednosti parametara nužan, ali ne i dovoljan uvjet je da ne postoji problem multikolinearnosti u modelu.

Tablica 14: Korelacijska matrica

	prem_p~r	kriza	urban	vss_ob~_	imov_p~v	gnieur
prem_p_ceur	1.0000					
kriza	0.1446	1.0000				
urban	-0.4005*	0.0219	1.0000			
vss_obraz_	0.0241	0.4026*	0.3366*	1.0000		
imov_prav	0.2092*	0.0957	0.3733*	0.3685*	1.0000	
gnieur	0.6629*	0.4624*	-0.1277	0.2577*	0.4984*	1.0000

note: trz_ud dropped from div() because of collinearity

Izvor: Obrada autora

Iz korelacijske matrice se može uočiti da ne postoji statistički značajna i jaka veza između bilo koje dvije varijable. Međutim, kretanje tržišnog udjela statistički je značajno povezano s tri od pet ostalih nezavisnih varijabli, zbog čega se u cilju izbjegavanja problema multikolinearnosti isključuje iz modela.

Dakle, procjenjuje se funkcija:

Premija neživotnih osiguranja po stanovniku_t = f(Premija neživotnih osiguranja po stanovniku_(t-1), kriza_t, urbanizacija_t, radno sposobno stanovništvo s VSS_t, razina imovinskih prava_t, dohodak_t)

```

Arellano-Bond dynamic panel-data estimation   Number of obs       =       121
Group variable: zemljaid                       Number of groups    =        11
Time variable: godina                          Obs per group:      min =        11
                                                avg =        11
                                                max =        11

Number of instruments =       17                Wald chi2(6)        =       155.57
                                                Prob > chi2         =       0.0000

```

Two-step results

	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
prem_p_ceur						
L1.	.8479272	.1361101	6.23	0.000	.5811564	1.114698
kriza	-.080391	.0347272	-2.31	0.021	-.1484551	-.012327
urb	.2783341	.1356796	2.05	0.040	.0124071	.5442612
vss_obraz	-2.208667	1.775262	-1.24	0.213	-5.688116	1.270782
imov_prav	.0017892	.0036441	0.49	0.623	-.0053531	.0089314
gnieur	.1857627	.032633	5.69	0.000	.1218031	.2497222
_cons	-17.02988	8.550628	-1.99	0.046	-33.7888	-.2709561

Warning: gmm two-step standard errors are biased; robust standard errors are recommended.

Instruments for differenced equation

GMM-type: L(2/2).prem_p_ceur

Standard: D.kriza D.urb D.vss_obraz D.imov_prav D.gnieur

Instruments for level equation

Standard: _cons

Slika 2: Dinamički AB model

Izvor: Obrada autora

Postojanje korelacije instrumentalnih varijabli s rezidualima testira se Sarganovim testom.

```

sargan test of overidentifying restrictions
H0: overidentifying restrictions are valid

chi2(10) = 4.577557
Prob > chi2 = 0.9176

```

Na temelju empirijske razine signifikantnosti od 91,76% može se donijeti zaključak da ne postoji problem endogenosti u modelu, odnosno odabrani instrumenti su valjani.

Da bi model imao i konzistentne rezultate nužan je uvjet nepostojanje problema autokorelacije.

Arellano-Bond test for zero autocorrelation in first-differenced errors

Order	z	Prob > z
1	-.83435	0.4041
2	1.5538	0.1202

H0: no autocorrelation

Na temelju AB testa autokorelacije može se donijeti zaključak da ne postoji problem autokorelacije među prvim diferencijama reziduala, dok ne postoji ni korelacija reziduala drugog reda među prvim diferencijama reziduala. Dakle, procjene parametara su konzistentne.

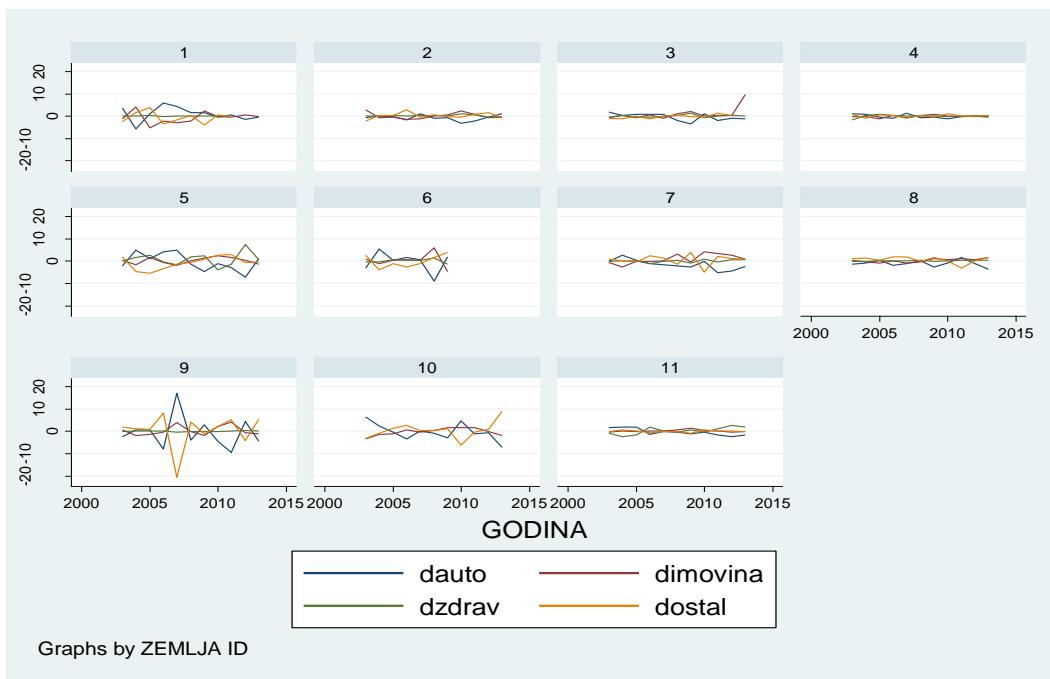
Statistički značajan utjecaj na kretanje bruto premije neživotnih osiguranja ima vrijednost premije u prethodnom razdoblju, efekt krize, stupanj urbanizacije, te razina dohotka.

Parametar ispred varijable kriza je negativan i statistički značajan, što znači da je dolazak financijske krize statistički značajno negativno utjecao na vrijednost bruto premije neživotnih osiguranja po stanovniku. Pozitivan predznak ispred varijable urbanizacije znači da urbanizacija pozitivno utječe na premiju neživotnih osiguranja, što je i slučaj kod kretanja bruto nacionalnog dohotka. Na kretanje premije neživotnih osiguranja nije zabilježen statistički značajan utjecaj udjela stanovništva sa visokom stručnom spremom, kao ni razina imovinskih prava.

5.2.2. Utjecaj financijske krize na strukturu neživotnih osiguranja

Druga hipoteza u ovom radu glasi:

H2: Financijska i gospodarska kriza dovele su do promjene u važnosti pojedinih vrsta neživotnih osiguranja



Graf 8: Prva diferencija udjela tipa neživotnog osiguranja u ukupnoj bruto premiji neživotnih osiguranja

Izvor: Obrada autora

Iz grafičkog prikaza je vidljivo da se struktura premija neživotnih osiguranja mijenjala u tijeku promatranog razdoblja. Od svih promatranih zemalja Republika Hrvatska je imala najmanje oscilacije u strukturi premije neživotnih osiguranja. Najveće oscilacije su vidljive u Rumunjskoj.

Tablica 15: Deskriptivna statistika (udjeli u ukupnoj strukturi neživotnih osiguranja)

variable		Mean	Std. Dev.	Min	Max	Observations
auodg	overall	57.42852	9.851754	33.1	79.79	N = 128
	between	9.232603	38.56333	71.20583		n = 11
	within	4.098154	44.31935	66.64435		T = 11.6364
imo	overall	21.01125	5.950709	12.46	43.35	N = 128
	between	5.540175	14.73417	34.26833		n = 11
	within	2.620248	16.18292	31.89542		T = 11.6364
zdr	overall	6.397217	9.290304	0	34.38	N = 115
	between	9.475952	.4218182	29.67667		n = 10
	within	1.357534	2.606384	11.85638		T = 11.5
ostala~g	overall	15.97103	5.578724	3.31	27.77	N = 126
	between	4.930833	7.985455	25.04333		n = 11
	within	2.938105	7.235198	27.8252		T = 11.4545

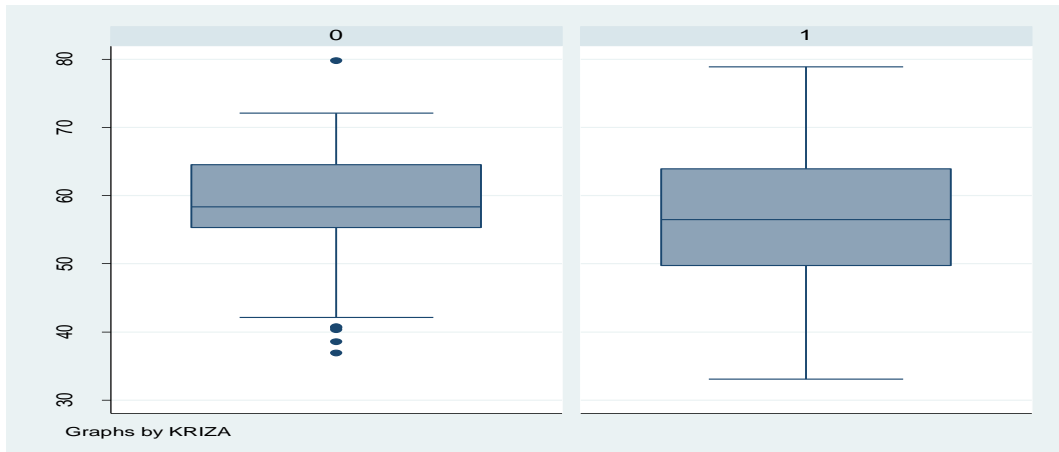
Izvor: Obrada autora

Iz tablice deskriptivne statistike može se uočiti da je u promatranom periodu prosječan udio premije osiguranja od automobilske odgovornosti bio 57,43%, te je egzistirao u rasponu od 33,10% do 79,79%. Prosječan udio premije osiguranja imovine je 21,01%, te se kretao u rasponu od 12,46 do 43,35%. Udio premije zdravstvenog osiguranja kretao se u rasponu od 0% do 34,38%, te je u prosjeku iznosio 6,39%. Sva ostala neživotna osiguranja svrstana u grupu ostala zauzimala su prosječan udio od 15,97%, i to u rasponu od 3,31% do 27,77%.

U nastavku rada se vrši testiranje razlike u prosječnoj promjeni udjela tipova neživotnih osiguranja u ukupnoj premiji neživotnih osiguranja s obzirom na razdoblje (prije i za vrijeme gospodarske krize).

Testiranje se vrši T-testom gdje se testira je li se statistički značajno razlikuje prosječan udio u premiji neživotnih osiguranja s obzirom na razdoblje (prije ili za vrijeme gospodarske krize).

Osiguranje od automobilske odgovornosti



Two-sample t test with equal variances

Group	Obs	Mean	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf. Interval]	
0	66	58.58606	1.069935	8.692195	56.44925	60.72287
1	62	56.19629	1.382891	10.88889	53.43103	58.96155
combined	128	57.42852	.8707803	9.851754	55.7054	59.15163
diff		2.38977	1.736309		-1.046333	5.825874

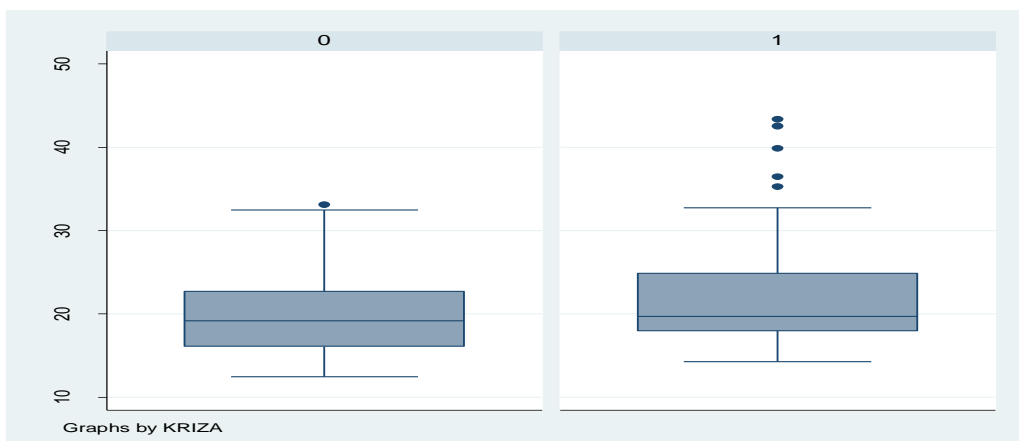
diff = mean(0) - mean(1)
Ho: diff = 0

t = 1.3764
degrees of freedom = 126

Ha: diff > 0
Pr(T > t) = 0.0856

Na temelju rezultata T-testa može se uočiti da je udio premije osiguranja od automobilske odgovornosti bio statistički značajno veći u razdoblju prije krize nego u vremenu krize. Zaključak je donesen na temelju t vrijednosti 1,3764 za 126 stupnjeva slobode pri empirijskoj razini signifikantnosti 8,56%.

Osiguranje imovine



Two-sample t test with equal variances

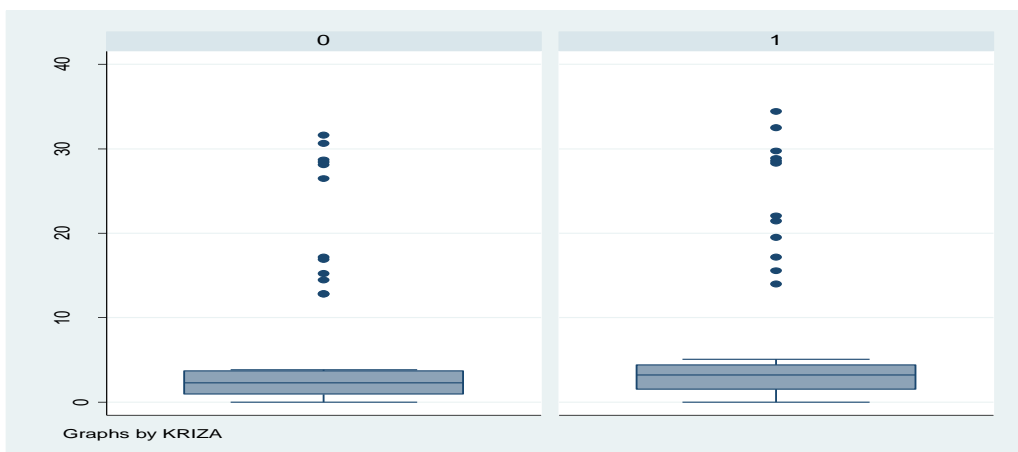
Group	Obs	Mean	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf. Interval]	
0	66	20.07909	.6281419	5.103049	18.82461	21.33358
1	62	22.00355	.8427561	6.635868	20.31835	23.68874
combined	128	21.01125	.5259733	5.950709	19.97044	22.05206
diff		-1.924457	1.042627		-3.987786	.1388711

diff = mean(0) - mean(1) t = -1.8458
 Ho: diff = 0 degrees of freedom = 126

Ha: diff < 0
 Pr(T < t) = 0.0336

Udio premije osiguranja imovine bio je statistički značajno veći u vrijeme krize nego u periodu prije krize. Zaključak je donesen na temelju t vrijednosti 1,8458 za 126 stupnjeva slobode pri empirijskoj razini signifikantnosti 3,36%.

Zdravstveno osiguranje



Two-sample t test with equal variances

Group	Obs	Mean	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf. Interval]	
0	60	5.743	1.143179	8.855028	3.455504	8.030496
1	55	7.110909	1.31801	9.774624	4.468458	9.75336
combined	115	6.397217	.8663253	9.290304	4.681034	8.113401
diff		-1.367909	1.737188		-4.809592	2.073774

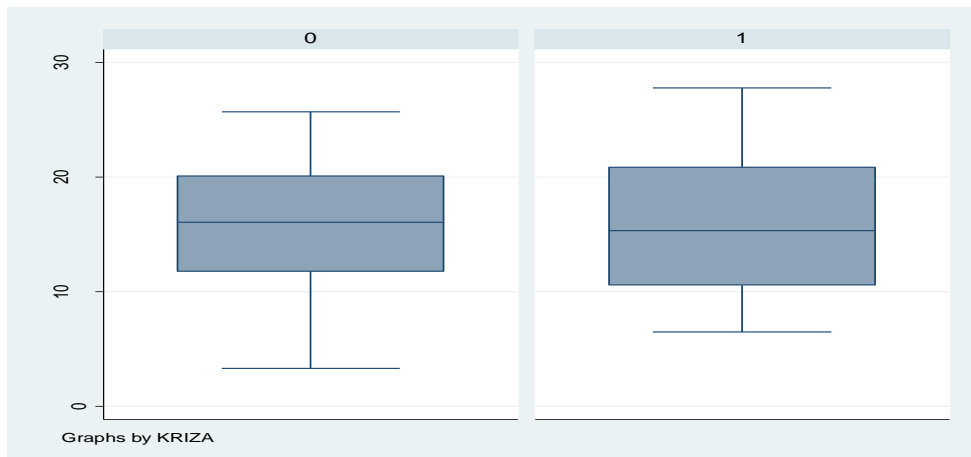
diff = mean(0) - mean(1) t = -0.7874
 Ho: diff = 0 degrees of freedom = 113

Ha: diff < 0
 Pr(T < t) = 0.2163

Na temelju T-testa pokazuje se da nije došlo do statistički značajnog rasta udjela premije zdravstvenog osiguranja u razdoblju krize u odnosu na razdoblje prije krize. Zaključak je

donesen na temelju t vrijednosti 0,7874 za 113 stupnjeva slobode pri empirijskoj razini signifikantnosti 21,63%.

Ostala osiguranja



Two-sample t test with equal variances

Group	Obs	Mean	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf. Interval]	
0	66	16.11424	.6463879	5.25128	14.82332	17.40517
1	60	15.8135	.769289	5.958887	14.27416	17.35284
combined	126	15.97103	.4969923	5.578724	14.98742	16.95464
diff		.3007425	.9987528		-1.676069	2.277554

diff = mean(0) - mean(1)
Ho: diff = 0

t = 0.3011
degrees of freedom = 124

Ha: diff > 0
Pr(T > t) = 0.3819

Prosječan udio premije ostalih neživotnih osiguranja nije se statistički značajno razlikovao u vremenu krize u odnosu na razdoblje prije krize. Zaključak je donesen na temelju t vrijednosti 0,3011 za 124 stupnja slobode pri empirijskoj razini signifikantnosti 38,19%.

Dakle, testirajući razliku u prosječnom udjelu raznih tipova neživotnih osiguranja može se uočiti da je premija osiguranja od automobilske odgovornosti bilježila statistički značajan pad udjela u razdoblju krize u odnosu na razdoblje prije krize (padom kupovne moći pala prodaja automobila), dok je premija osiguranja imovine bilježila statistički značajan rast u vremenu krize u odnosu na razdoblje prije krize. Udio premije zdravstvenog osiguranja i ostalih osiguranja nije se statistički značajno mijenjao u vremenima financijske krize u odnosu na razdoblje prije krize. Hipoteza se može djelomično prihvatiti kao istinita.

6. ZAKLJUČAK

Glavni cilj rada bio je istražiti utjecaj krize na tržište neživotnih osiguranja za jedanaest zemalja srednje i istočne Europe. Na temelju prikupljenih podataka o najznačajnijim varijablama izvršena je panel analiza.

Rezultati dinamičkog panel modela pokazali su da je posljednja financijska kriza statistički značajno utjecala na kretanja na tržištu neživotnih osiguranja u promatranim zemljama. Kriza je negativno utjecala na premiju neživotnih osiguranja čime se prva hipoteza prihvaća kao istinita. Analiza je pokazala pozitivan utjecaj urbanizacije na premiju neživotnih osiguranja, što je i slučaj kod kretanja bruto nacionalnog dohotka. Na kretanje premije neživotnih osiguranja nije zabilježen statistički značajan utjecaj udjela stanovništva sa visokom stručnom spremom, kao ni razina imovinskih prava.

Najpogodeni oblik neživotnih osiguranja je osiguranje od automobilske odgovornosti koje je bilježilo statistički značajan pad udjela u ukupnoj premiji neživotnih osiguranja. Ova vrsta neživotnog osiguranja ujedno je i najzastupljenija u ukupnoj strukturi. Padom kupovne moći stanovništva pala je i prodaja automobila, što se negativno odrazilo na premiju osiguranja od automobilske odgovornosti. U Hrvatskoj je ovo tržište na putu oporavka, a liberalizacija tržišta koja je započela 2014. godine nije doprinijela oporavku kako se je očekivalo. Osiguranje imovine bilježilo je statistički značajan porast budući da je tijekom godina porasla svijest o imovinskim osiguranjima kao instrumentima zaštite s fiksnim troškom. Primjerice, tvrtke na taj način kupuju osiguranje samo u onom omjeru koji ne bi mogle same financirati u slučaju nastanka štete. Premije zdravstvenih osiguranja i ostala osiguranja nisu bilježili statistički značajne promjene u zastupljenosti među ostalim neživotnim osiguranjima. U skladu s navedenim druga hipoteza može se djelomično prihvatiti kao istinita.

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu provedeno je istraživanje o utjecaju financijske krize na tržište neživotnih osiguranja za jedanaest zemalja srednje i istočne Europe. Rezultati su pokazali statistički značajan pad premija neživotnih osiguranja. U promatranom razdoblju pozitivan utjecaj na kretanje premija neživotnih osiguranja imala je urbanizacija i bruto nacionalni dohodak. Statistički značajan utjecaj nije imalo obrazovanje, kao ni razina imovinskih prava. U ukupnoj strukturi neživotnih osiguranja kriza je najviše negativno utjecala na osiguranja od automobilske odgovornosti, dok je zabilježen porast imovinskih osiguranja. Premije zdravstvenih osiguranja i ostalih oblika osiguranja nisu se statistički značajno mijenjale.

Ključne riječi: financijska kriza, neživotna osiguranja, srednja i istočna Europa

SUMMARY

This thesis research was carried out on the impact of the financial crisis on the market of non-life insurance for eleven countries of Central and Eastern Europe. The results showed a statistically significant decline in premiums of non-life insurance. In observed period a positive impact on the premiums of non-life insurance had urbanization and gross national income. Statistically significant influence had no education and level of property rights. In the overall structure of non-life insurance crisis is the most negatively affected on motor insurance, while there was an increase in property insurance. Premiums of health insurance and other forms of insurance were not significantly changed.

Key words: financial crisis, non-life insurance, Central and Eastern Europe

LITERATURA

KNJIGE:

1. Andrijanić, I., Klasić, K. (2002): Tehnike osiguranja i reosiguranja, Mikrorad, Zagreb.
2. Andrijašević, S., Petranović, V. (1999): Ekonomika osiguranja, Alfa, Zagreb.
3. Babić, A., Babić, M. (2008): Međunarodna ekonomija: 7. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Sigma savjetovanja, Zagreb.
4. Bijelić, M. (2002): Osiguranje i reosiguranje, Tectus d.o.o., Zagreb.
5. Ćurak, M., Kundid, A., Visković, J. (2014): Financije nakon krize: Forenzika, etika i održivost, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split.
6. Ćurak, M., Jakovčević, D. (2007): Osiguranje i rizici, RRIF Plus d.o.o. Zagreb.
7. Mishkin, F. S., Eakins, S. G. (2005): Financijske institucije i tržišta, Mate, Zagreb.
8. Stipić, M., (2008): Osiguranje s osnovama reosiguranja, Sveučilišni studijski centar za stručne studije, Split.

ČLANCI I STUDIJE:

9. Ahec-Šonje, A. (2002): Analiza osjetljivosti bankarskog sustava – primjena “signalne” metode, EKONOMSKI PREGLED, 53 (9-10), str. 807-848.
10. Babić, L. (2014): Usporedba razvijenosti poljoprivrednog osiguranja Hrvatske, EU i SAD-a, ISSN 1330-7142, UDK=368.5(497.5), str. 49-52.
11. CEA (2010): Statistics N°42 European Insurance in Figures, CEA, str. 1-54.
12. Goldsmith, R. W. (1982): Comment' on Hyman P Minsky's The Financial Instability Hypothesis: Capitalists Processes and the Behaviour of the Economy. Kindleberger and Laffargue, eds., Financial Crises, str. 13-47.
13. Hussels, S., Ward, D., Zurbruegg, (2005): Stimulating the demand for insurance, Risk Management and Insurance Review, 8 (2), str. 257-278.
14. Insurance Europe (2014): Statistics N°50 European Insurance in Figures, str. 1-72.
15. Kočović, J., Kočović M. & Jovović, M. (2013): Impact of Global Financial Crisis on Insurance Industry in Selected Western Balkan Countries, poglavlje 36 u European Integration Process in Western Balkan Countries, 2012, vol. 1, Institute of Economic Sciences, str. 708-725.

16. Krznar, I. (2004): Valutna kriza: Teorija i praksa s primjenom na Hrvatsku, Hrvatska narodna banka, Zagreb, str. 1-46.
17. Leaven, L., Valencia, F., (2008): Systemic Banking Crises: A New Database, IMF working paper, str. 1-78.
18. Miletić, I. (2009): Makroekonomski i mikroekonomski uzroci nestabilnosti banaka, Ekonomska istraživanja, Vol. 22, str. 47-59.
19. Mlikotić, S. (2011): Globalna financijska kriza - uzroci, tijek i posljedice, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 83-94.
20. OECD (2011): The Impact of the Financial Crisis on the Insurance Sector and Policy Responses. Policy Issues in Insurance, No. 13, OECD Publishing, str. 1-103.
21. Outreville, J. F. (2011): The relationship between insurance growth and economic development: 80 emirical papers for a revieew of the literature, ICER, Working Paper 12/2011, str. 1-51.
22. Outreville, J. F. (2013): The relationship between insurance and economic development: 85 empirical papers for a review of the literature, Risk Management & Insurance Review, 16(1), str. 71-122.
23. Park, S. C., Lemaire, J. (2012): The impact of culture on the demand for non-life insurance, Astin Bulletin, 42(2), str. 501-527.
24. Prga, I. (2006): Stabilnost hrvatskog bankarskog sustava: Jesu li bankovne krize prošlost?, EKONOMIJA/ECONOMICS, 13 (1), str. 141 - 156.
25. Prohaska, Z., Draženović, O., B., Suljić, S. (2013): Hrvatska financijska tržišta i institucije u procesu uključivanja u EU br. – 081 - 0811 403 - 1411 MZOŠ: Uloga banaka u recesiji hrvatskog gospodarstva, str. 200-215.
26. The World Bank (2009): Global Development Finance - Charting a Global Recovery, International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, str. 1-149.

ZAKONI:

26. Narodne novine (2010): Zakon o dobrovoljnom zdravstvenom osiguranju, Narodne novine d.d. Zagreb, NN 85/06, 150/08, 71/10.
27. Narodne novine (2013): Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju, Narodne novine d.d. Zagreb, NN 80/13, NN 137/13.

28. Narodne novine (2014): Zakon o obveznim osiguranjima u prometu , Narodne novine d.d. Zagreb, NN 151/05, 36/09, 75/09, 76/13, 152/14.
29. Narodne novine (2015): Zakon o osiguranju, Narodne novine d.d. Zagreb, broj 30/15.

INTERNET IZVORI:

30. Državni zavod za statistiku (2014): Grafikon godišnjih i prosječnih godišnjih stopa inflacije od 2001. do 2014., [Internet], raspoloživo na: <http://www.dzs.hr/app/rss/stopa-inflacije.html>, [02.04.2015.].
31. HANFA (2011): Godišnje izvješće 2011., [Internet], raspoloživo na: http://www.hanfa.hr/getfile/39217/HANFA_Godisnje%20izvjesce%202011_WEB%20izdanje.pdf, [15.01.2015.].
32. HANFA (2013): Godišnje izvješće 2013., [Internet], raspoloživo na: http://www.hanfa.hr/getfile/42467/HANFA_GI%202013_FINALNA%20VERZIJA_ZA%20WEB_13_02_2015.pdf, [18.11.2015.].
33. HANFA (2014): Godišnje izvješće za 2014. godinu, [Internet], raspoloživo na: <http://www.hanfa.hr/getfile/42617/Hanfa%20GI%2014.pdf>, [19.11.2015.].
34. HNB (2014): Godišnje izvješće 2014., [Internet], raspoloživo na: <http://hnb.hr/publikac/godisnje/2014/h-god-2014.pdf>, [18.11.2015.].
35. HNB (2015): Bilten 219, [Internet], raspoloživo na: <http://hnb.hr/publikac/bilten/arhiv/bilten-219/hbilt219.pdf>, [29.11.2015.].
36. Hrvatska udruga banaka (2012): Regulacija, troškovi i dobit banaka: Kao kad je kriza počela, [Internet], raspoloživo na: http://www.hub.hr/sites/default/files/hub_analize_broj_42_-_regulacija_-_troskovi_-_profit.pdf, [19.12.2014.].
37. Hrvatski ured za osiguranje (2014): Tržište osiguranja u Republici Hrvatskoj, [Internet], raspoloživo na: http://www.huo.hr/Listanje_PDF/Trziste_osiguranja_RH_2014/index.html#/10, [17.11.2015.].
38. Jakovčević, D. (2009): Utjecaj krize na hrvatski osigurateljni sektor, [Internet], raspoloživo na: <http://web.efzg.hr/dok/fin/mmihelja/RRIF%20utjecaj%20krize%20na%20hrvatski%20osigurateljni%20sektor.pdf>, [24.03.2014.].

39. Primorac, Ž. (2008): Svijet još nema predodžbu kako će izgledati financijski sustav sutrašnjice, [Internet], raspoloživo na: <http://liderpress.hr/arhiva/57731/>, [17.12.2014.].
40. The Economist (2015): The Chronicles of Debt (14th – 20th November 2015), [Internet], raspoloživo na: <http://hr.n1info.com/a86819/Biznis/Globalnom-gospodarstvu-prijeti-nova-duznicka-kriza.html> i na <http://www.economist.com/news/briefing/21678215-world-entering-third-stage-rolling-debt-crisis-time-centred-emerging>, [01.12.2015.].
41. Zagrebačka burza d.d. (2008): Pregled trgovine u 2008. godini, [Internet], raspoloživo na: <http://zse.hr/UserDocsImages/reports/ZSE-2008.pdf>, [19.12.2014.].
42. Zagrebačka burza d.d. (2009): Pregled trgovine u 2009. godini, [Internet], raspoloživo na: <http://zse.hr/UserDocsImages/reports/ZSE-2009.pdf>, [13.08.2015.].
43. <http://www.banka.hr/hrvatska/izravna-inozemna-ulaganja-u-2014-cetiri-puta-vecanego-godinu-ranije>, [28.11.2015.].
44. <http://www.crosig.hr/hr/osiguranja/plovila-prijevoz-i-krediti/osiguranje-robe-u-prijevozu/>, [21.11.2015.].
45. <http://www.euroherc.hr/imovina/osiguranje/kasko-osiguranje-zrakoplova>, [21.11.2015.].
46. <http://economics.about.com/od/economicsglossary/g/sargantest.htm>, [18.05.2016.].
47. https://en.wikipedia.org/wiki/Panel_analysis, [18.05.2016.].
48. <http://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>, [14.07.2016.].
49. <http://www.hgk.hr/sektor-za-bankarstvo-i-druge-financijske-institucije/financijski-sektor>, [8.06.2016.].
50. <http://www.hok-osiguranje.hr/g917.aspx>, [06.01.2015.].
51. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=INSIND#>, [16.07.2016.].
52. <http://statistika.hr/index.php/analize-podataka/8-inozemna-izravna-ulaganja-u-republiku-hrvatsku-po-zemljama-porijekla-i-godinama>, [28.11.2015.].
53. <http://ec.europa.eu/eurostat>
54. <http://www.stata.com>
55. <http://www.worldbank.org>
56. <http://www.xprimm.com>

POPIS TABLICA

Tablica 1: Kretanje BDP-a Republike Hrvatske 2005. - 2014.	19
Tablica 2: Kretanje neto plaće i nezaposlenosti u Republici Hrvatskoj 2005. - 2014.	20
Tablica 3: Struktura premije neživotnih osiguranja prema distribucijskim kanalima u 2012. godini.....	37
Tablica 4: Determinante koje utječu na potražnju za neživotnim osiguranjima	39
Tablica 5: Usporedba ukupne bruto premije osiguranja s bruto premijom neživotnih osiguranja za Republiku Hrvatsku u razdoblju 2003. - 2014.	40
Tablica 6: Kretanje premija neživotnih osiguranja u zemljama srednje i istočne Europe od 2006. - 2013.....	41
Tablica 7: Premija neživotnih osiguranja po stanovniku za države srednje i istočne Europe..	42
Tablica 8: Udio osiguranja od automobilske odgovornosti u neživotnim osiguranjima.....	44
Tablica 9: Udio osiguranja imovine u neživotnim osiguranjima	45
Tablica 10: Udio zdravstvenog osiguranja u neživotnim osiguranjima	46
Tablica 11: Varijable korištene u modelu	49
Tablica 12: Deskriptivna statistika (varijable)	52
Tablica 13: Deskriptivna statistika (vrste neživotnih osiguranja)	54
Tablica 14: Korelacijska matrica.....	55
Tablica 15: Deskriptivna statistika (udjeli u ukupnoj strukturi neživotnih osiguranja).....	58

POPIS GRAFOVA

Graf 1: Izravna inozemna ulaganja u Republici Hrvatskoj 2009. – 2014.	18
Graf 2: Godišnji prinosi indeksa CROBEX od 1998. do 2013. i indeksa CROBEX10 od 2010. do 2013. godine	21
Graf 3: Premija neživotnih osiguranja u Europi za razdoblje 2004. - 2013. (€bn)	41
Graf 4: Udio premije neživotnih osiguranja u BDP-u RH u razdoblju 2003. - 2014.....	43
Graf 5: Premije zdravstvenog osiguranja za 34 zemlje članice Insurance Europe	45
Graf 6: Kretanje bruto premija neživotnih osiguranja	51
Graf 7: Kretanje udjela u ukupnoj premiji neživotnih osiguranja s obzirom na tipove	53
Graf 8: Prva diferencija udjela tipa neživotnog osiguranja u ukupnoj bruto premiji neživotnih osiguranja	57

POPIS SLIKA

Slika 1: Struktura ukupnih premija neživotnih osiguranja u Europi u 2013. godini.....	44
Slika 2: Dinamički AB model	56